

Ціна 1.00 дол.

НОВІ ДНІ

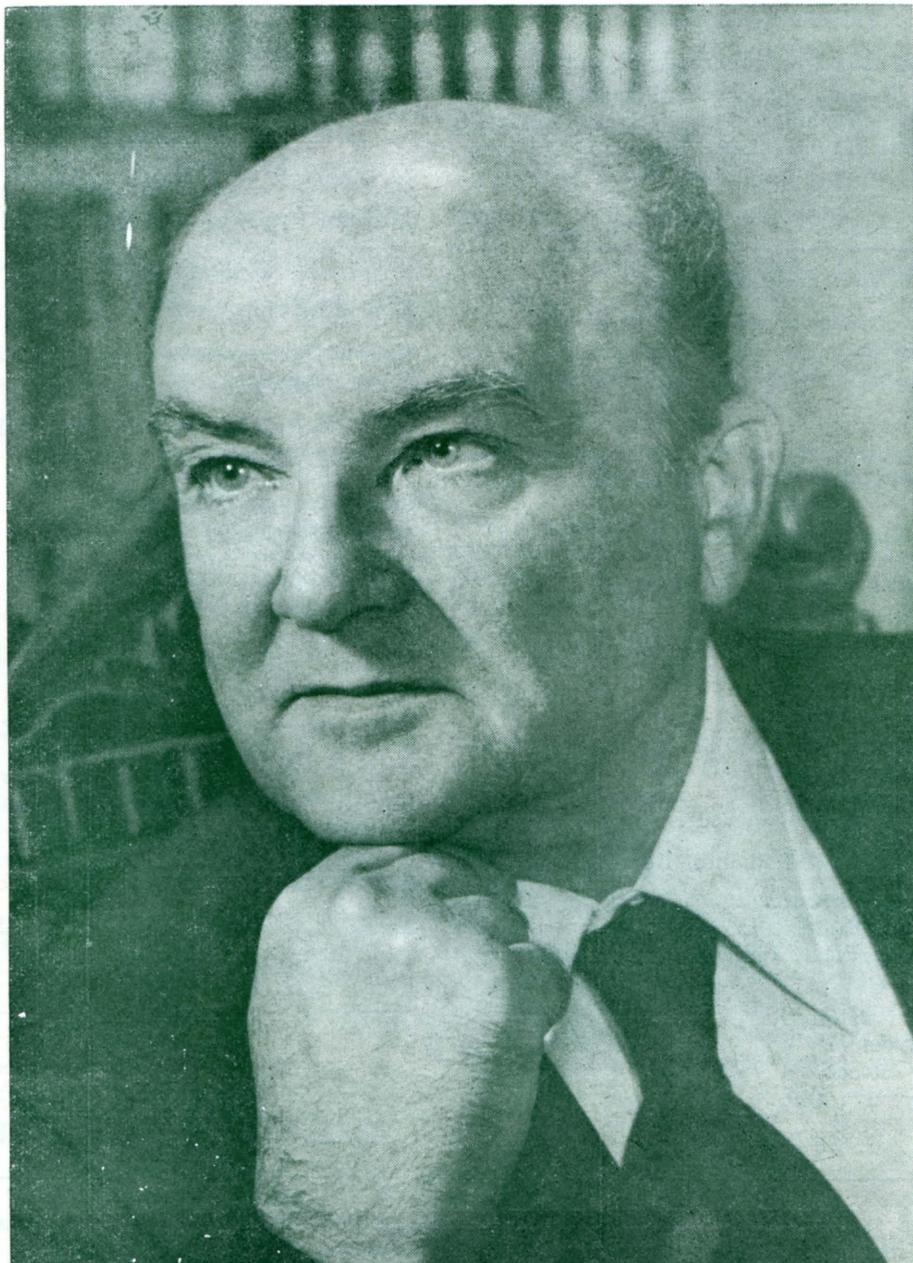
• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК XXX

ЛИСТОПАД — 1979 — NOVEMBER

Ч. 11 (357)

NOWI DNI

A Ukrainian Monthly published every month
except August by the Nowi Dni Co. Ltd.
in Toronto, Ont., Canada

Editor-in-Chief: M. Dalney

Second Class Mail Registration Number 1668
International Standard Serial Number ISSN 0048-1017

Засновник і редактор 1950-1969 П. К. Волинняк

Видає

Спілка "НОВІ ДНІ" з обм. відповідальністю

РЕДАГУЄ КОЛЕГІЯ

Мар'ян Дальний -- головний редактор

Члени Редколегії: Тоня Горошоквич, Василь І. Гришко,
Дмитро Кислиця, Олексій Коновал, Іван Манастир-
ський, Омелян Гарнавський, Ярослав Харчун,
Марко Царинник.

Адміністратор — Григорій Мороз, тел. 252-4553

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА:

Австралія — 7.50 австралійських доларів

Великобританія — 4.50 англ. фунти

Канада і США — 10.00 доларів

Франція — 30 франків

Всі інші країни Європи і Півд. Америки \$6.00

Чеки і грошові перекази виписувати на
"NOWI DNI".

НАШІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

У Великобританії:

Mr. A. Bondarenko, 78 Kensington Park Rd.
London W. 11, England

В Австралії:

Mr. S. Krywolap, Box 1586 M, G.P.O. Adelaide
S. 5001, Australia

На Чикаго і околиці:

Mr. D. Sawertailo,
1745 Juniod Terr., Des Plaines, Ill. 60016, USA

На Філадельфію і околиці:

Mr. S. Jewsevskej,
420 Woodhaven Place, Philadelphia, Pa. 19116
USA

На Тандер Бей і околиці:

Mr. P. Swyrydenko
133 Bethune Street
Thunder Bay "F", Ont.
P7C 2G4

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

NOWI DNI

Box 126, Postal Station "N"
TORONTO, ONT., CANADA
M8V 3S4

У ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЧИТАЙТЕ:

М. Дальний — НЕЗАМІННОМУ КАМЕНЯРЕВІ	1
Микола Руденко — ІЗ ЗБІРКИ "СУВОРИЙ СВІТ"	2
В. Бендер — В. І. ГРИШКОВІ СПОВНИЛОСЯ 65 РОКІВ	4
Василь Гришко — УКРАЇНА ТА НАШІ ВІТЧИЗ- НЯНІ ЗАВДАННЯ У ПЕРСПЕКТИВІ 80-их РОКІВ	6
М. Кввшун — КІНЕЦЬ ЛЕВИТА (розповідь)	10
Микола Руденко — СВІТАНКОВИЙ КІНЬ	13
Гелій Снегірьов — НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ	17
І. В. Манастирський — ХЛІБ ТА ІГРИЦА?	21
Петро Одарченко — УКРАЇНСЬКА МОВА В АМЕРИЦІ (стаття 15-та)	25
Ярослав Харчун — ЯК ГОВОРИЛА ЛЕСЯ УКРАЇНКА?	27
Інна Шероцька-Кравчук — "НА РУСАЛЧИН ВЕЛИКОДЕНЬ"	28
Ігор Качуровський — ІНТЕРВ'Ю З ОЛЕКСАН- ДРОМ ЗІНОВ'ЄВИМ	30
Панас Феденко — ПРО ВСЯКІ СПРАВИ ТА ДЕЯКІ ІНШІ	31
Олена Несіна — П. СКОРОПАДСЬКИЙ І ДЕНІКІН	33
Дмитро Чуб — ВИДАННЯ, ЯКИМ МОЖНА ГОРДИТИСЬ	34
Василь Стус — І НЕ РОЗМЕРЗ	34
М. Д. — ОЛЬГА ЗІНОВІЯ ВАСИЛЬКІВ-ДАНИЛІВ	35
ХРОНІКА, НЕКРОЛОГИ	36

На першій сторінці обкладинки:
Василь Гришко сьогодні.

- Усі права застережені. Передруки і переклади дозволені тільки за згодою Видавництва.
- Статті з поданими іменами авторів не конче висловлюють погляди редакції.
- Редакція не відповідає за зміст платних оголошень і застерігає собі право виправляти і скорочувати надіслані матеріали.
- Незамовлених матеріалів редакція не повертає.

Література, наука, мистецтво, суспільне життя

ВІД РЕДАКТОРА

НЕЗАМІННОМУ КАМЕНЯРЕВІ

Ще в січні ц.р. нашому видатному публіцистові, ідеологові Українського Демократичного Руху, почесному голові УРДП і членові редакційної колегії "Нових днів" — д-рові Василю Гришкові сповнилося 65 років баранячого й часто неймовірного тяжкого життя. У вересні він вирішив залишити 10-літню плідотворну працю в *Ратіо Свобода*. В кінці цього місяця він — за власним висловом — ще проспівав свою "лебедину пісню" на 8-му з'їзді Української Революційно-Демократичної Партії в Детройті, а опісля всеціло присвятитися тій творчості, яку довгі роки вважає за найважливішу у вивершенні вияву своїх завжди глибоко чесних, хоч і не для всіх доступних думок.

Ми понад рік робили заходи, щоб відзначити цю межову ювілейну дату нашого ідеолога й друга, але він, зі скромності, не хотів про це й слухати. І щойно цілком недавно попала до наших рук виразна фотографія Василя Івановича (див. обкладинку) й ми вирішили не пропустити нагоди. Серед редакційних матеріалів у нас була його доповідь "Україна та наші вітчизняні завдання", а Віталій Бендер нашвидку написав і прислав нам свою статтю. Так притиснутий до стіни наш невтомний Каменярь твердо пообіцяв прислати "Новим дням" свою автобіографію, яку надрукуємо в наступному числі журналу. Вона напевно здивує чимало тих читачів, які вже почали й самі вірити шаленим і довготривалим наклепам різних агентур на нашого найвидатнішого й найвідповідальнішого сучасного політичного мислителя, яким без сумніву є Василь Іванович Гришко.

Тож приєднуємося до побажань Віталія Бендера й бажаємо Вам, дорогий Василю Івановичу, ще багато досягнень у Вашій праці для України.

(М. Д.)

НАШІ ЗАПИТАННЯ В. МОРОЗОВІ

Дехто докоряє нам, що замало пишемо (добраго і недобраго) про виступи Валентина Мороза. Вводимо до відома, що редактор "Нових днів" вручив п. В. Морозові 12 питань ще тоді, коли Мороз закликав нас гуртуватися під нашим на-

ціональним синьо-жовтим прапором, а не під партійним червоно-чорним, коли ще не замикав "на замок" своїх православних почувань, не мав ще родинних турбот, ані сумівської уніформи, й не здивував нас своїм здивуванням, чому 105% "націоналісти" не б'ють вікон українським дисидентом у вільному світі.

Ці питання були такі:

Вельмишановний Пане В. Мороз!

Співробітники й читачі "Нових днів", як і всі свідомі українці, сприйняли з великим ентузіазмом вістку про Ваше звільнення й приїзд до США. З Ваших відважних виступів дехто, на жаль, виносить враження, що преса не точно передає Ваші висловлювання або, що, може, хтось подає Вам свої тенденційні відповіді на деякі питання, в яких Ви ще не мали змоги зорієнтуватися.

1. Наприклад, преса повідомила, що на конференції в Американському національному пресовому клубі Ви висловилися так: "Обставини зробили мене голосом України". Скажіть, будь ласка, чи Ви вважаєте себе голосом усієї національно-свідомої України, чи тільки голосом тих українців, які, як і Ви, є українськими націоналістами-традиціоналістами? Бож ясно, що політичні погляди Леоніда Плюща, Петра Григоренка, Надії Світличної, Вячеслава Чорновола, Миколи Руденка, Данила Шумука й багатьох інших українських патріотів-мучеників не в усьому збігаються з Вашими поглядами.

2. З відомих причин, учасників українського руху спротиву є на еміграції тим часом мало. Проте з Вашим приїздом ми маємо тут уже представників усіх напрямків (правого, центрального і лівого) цього руху. Чи не думаєте, що Вам усім пора скликатись на своєрідний "малий" Конгрес вільних українців, щоб спробувати домовитись до чогось спільного, подати спільну інтерпретацію загальної ситуації в Україні й СРСР, опрацювати один проект дії для всієї української еміграції й подати такий проект до відома президії СКВУ і для всіх політичних, громадських та наукових наших централей?

3. Дехто зрозумів, що Ви закликаєте домагатися не тільки звільнення всіх політичних в'язнів

в СРСР і дозволу працювати їм за їхніми фахами в своїх місцевостях, але й того, щоб усіх їх видалили на Захід, навіть якщо хтось з них цього не бажав би. Чи висилка більшості українських дисидентів закордон не послабить опору України проти русифікації й ще більшої централізації?

4. Ви досі, здається, ні разу не висловились на тему зв'язків України з вільними країнами Заходу. Чи Ви за поширення й скріплення таких зв'язків, чи навпаки — за цілковите їх припинення?

5. Якщо б хтось з Ваших колишніх колеґ-викладачів або мистців приїхав сюди з візитом, чи Ви вважали б за доцільне й корисне зустрінутись з ним? Що Ви радите робити в подібних випадках іншим нашим емігрантам?

6. Ви захоплені нашою українською молоддю, народженою в США і в Канаді. Чи Ви радили б цій молоді відвідувати Україну, незалежно від того, який там сьогодні режим?

7. Частина українців на Заході захищає погляд, що відоміші українці в Україні (прізвища пропусаємо), яких досі не арештували, — це просто російсько-комуністичні "запроданці і зрадники". Чи Ви солідаризуєтесь з такими поглядами?

8. Ви висловлювались про дружні взаємини між українськими і єврейськими політв'язнями в СРСР і про потребу тісної українсько-єврейської співпраці тут, на Заході. В той же час, на згаданій уже пресовій конференції, Ви вважали за доцільне заявити, що Ваші погляди цілком ідентичні з поглядами покійного Дмитра Донцова, висловленими в праці "Два патріотизми". А чи читали Ви темпераментну статтю Донцова "Мементо" (Літ.-наук. вісник, 1927, "На сторожі", 1948), в якій він писав: "...Коли ж процес (над Шварцбартом) скінчиться виправданням вбивці — годі про порозуміння з жидами говоритимуть тільки запроданці або ідіоти". Чи не думаєте, що навіть у світлі цієї одної цитати багато чого в ідеології Дмитра Донцова пора перевірити й зрев'юзувати?

9. Чи Ви мали змогу познайомитися з деякими писаннями й інших видатних українських національних ідеологів і полемістів, таких, як Вячеслав Липинський, Микола Шлемкевич, Іван Баґряний, Юрій Шерех, Ісаак Масепа? Якщо так, то чи могли б сказати читачам свою думку про них?

10. Згідно з повідомленням "Свободи", Ви висловили своє задоволення з приводу виборчої перемоги великобританської консервативної партії "над неомарксистами типу відомого Віллі Брандта". Чи можете сказати, якими джерелами Ви послуговувались, назвавши британську робітничу партію й кол. канцлера Західньої Німеччини "неомарксистами"?

11. Чимале здивування в багатьох викликало Ваше твердження про те, що покійний президент Шарль де Голл, який завжди ставив інтереси

своєї Франції на перше місце й тому не погодився навіть на припинення випробувань нуклеарної зброї, був "полоненим Москви". Знову ж, читачам цікаво було б знати на підставі яких даних у Вас виникла така опінія?

12. І на кінець: що Ви бажали б самі сказати читачам нашого журналу, який заснував майже 30 років тому колишній політв'язень тєї ж системи, що в'язнила і Вас?

Ми побажали Валентині Морозові здоров'я й успіхів у його політичній і науковій праці для України, але відповіді від нього не отримали й досі. Хоч, правду сказати, після відомого його виступу в Едленвіл, думки п. Валентина Мороза для нас важать мало. Тому й мало про це пишемо. (М. Д.)

Микола РУДЕНКО

ІЗ ЗБІРКИ "СУВОРИЙ СВІТ"

ВІДОБРАЖЕННЯ

Коли ущухне хвильки мерехтіння
І ляже спокій на озерну воду, —
Чому мене чарує світ, що тінню
Повторює оцю живу природу?

Ті ж самі клени в світлій позолоті,
Ті ж самі верби у вечірній млості.
Усе те саме — без кісток, без плоті,
Немов душа, яка не знає злості.

Там відбивається грози горіння,
Шумить трава і зеленіє рута,
Висить у березі важке коріння,
З якого море копіює спрута.

Там є палац не з каменю, а з мрії,
Над ним, як сон, біжить рожева хмарка.
Мудрець там не помре, не постаріє,
Бо не печуть душі хула і сварка...

Той світ, можливо, має власне ймення,
Яке не варто називати всує, —
Бо то природи вище одкровення,
Поза яким нічого не існує.

Безмежність, у повтореннях, безмежність,
Що випіка живі дереворити,
Які косноязычна обережність
Не дозволяє в слові повторити.

І все ж я, прагну отого причастя,
Де править службу світло неокрає,
Щоб звідати у нім живого щастя,
Яке і після смерті не вмирає.

Відбити в слові несказанну вроду,
Піймати трепетну дівочу мрію...
Та знаю, що оцю озерну воду
Ніколи перевершить не зумію.

СІЛЬ

Хліб наш — від Сонця.
Я розумію.
Нині ми чуємо це звідусіль.
Ну, а якому премудрому змію
Треба було винаходити сіль?

Що вона, хто вона —
Крихта отрути,
Плата за нашу появу на світ?
Чому повинні сологими бути
Кров наша,
Сльози і піт?...

Хліб наш — від Сонця...
Звідки ж ті болі,
Котрі приходять в нежданому злі?
Може, ті болі —
Породження солі,
Що не від Сонця,
А від землі?

Може, ще тісто не переграло,
Не добродило в діжі голубій —
Зіткнення променя і мінералу,
В нашому тілі
Їхній двобій?

І живемо ми в космічних тенетах,
Кинувши серце на терези...
Так чи інак,
А на мертвих планетах
Є тільки сіль.
Та немає сльози.

**
*

Моїм болінням та душевним ранам
Підводить ризку дятел на сосні.
Давно твоє обличчя за туманом,
Що маревом гойдається в мені.

Те марево у невідомість кличе,
Якісь обличчя й постаті снує.
І я вдивляюся в оті обличчя,
І поміж ними вгадую твоє.

І спокій виявляється обманом,
Мов штиль, що в бурю сниться кораблю.
Давно твоє обличчя за туманом,
Та я з туману знов тебе ліплю.

ХУТОРЕЦЬ

Я знову тут...
Який же грець
Через корчі й соснові пні
Приводить знов у хуторець,
Що змалку марився мені?

Оті побілені хатки
Народ гостинний заселя.
Козуля тут прийма з руки
Людські дарунки, мов теля.

Мені тут бачить довелось:
Лиш ранок у шибках загра,
По вулиці проходить дось
І пильно в вікна зазира.

А над тинами нависа
Дим розмальованих печей,
І так синіють небеса,
Що вам не відвести очей.

Тут навіть хутірська Яга,
Що зранку сварку почала,
Для мене мила й дорога —
В яким добрі немає зла?...

Студент Федько-мотоцикліст
З обличчям, як натерта мідь,
Тут має дивовижний хист —
Не так у вуха торохтить.

Десь у науках нелегких
Живе кирпатий лісовик...
Та є тут звуки, до яких
Мій слух і досі ще не звик.

Скрізь на тинах добро висить —
Бідони, цебрики старі,
Щоб диких друзів ненасить
Не зловживала у дворі.

У ночі бряжчать тини —
Курей шукає хитрий лис.
І дітям сняться дивні сни,
Що вже давно перевелись:

Остання відьма на мітлі,
Остання мавка поміж пнів —
Для них не вільний на землі
Вже навіть простір наших снів.

**

Дівчина в сні розкинула руки —
Спить і не спить під наміткою ночі.
Хмара, притишивши коників звуки,
Зорями їй засипає очі.

Дівчина пильно вслухається в себе —
В трепетну казку, в бажання незнані.
Флейтою десь обзивається небо,
Тихо шумлять комиші в тумані.

Ані збагнути, ні пояснити,
Що закрадається в серце дівоче, —
Тільки намріяти, тільки наснити
Те, що тривожно душу лоскоче.

НЕ ЗАБУДЬТЕ

В І Д Н О В И Т И

ПЕРЕДПЛАТУ

СВОЄЧАСНО!

В. І. ГРИШКОВІ СПОВНИЛОСЯ 65 РОКІВ

(Кілька штрихів до портрету)

Ось я вимережив свій стіл книжками. Деякі пожовкли від часу. А деякі, видрукувані на кращому папері, ще виглядають свіжо, чепурно.

"Червоне й чорне", 1952; "Малоукраїнське східняцтво", 1953; "Анти-СССР", 1952; "Що сталося в ССРСР у зв'язку із смертю Сталіна", 1953; "Україна сьогодні і ми", 1954; "Experience with Russia", 1957; "Хто з ким і проти кого", 1958; "Молода Україна пореволюційного сорокаліття під советами", 1958; "Що й треба було довести", 1960; "Правда говорить сама за себе". 1960; "Третя сила, третій шлях, третя революція", 1970; "Український Голокост, 1933", 1978. І яку не візьми, яку не розгорни — на кожній сторінці проникальні, глибокі думки...

А нижче, довгим рядом лежать всякі брошури на пекучі теми дня. Вже й не згадую статей, доповідей, спеціальних досліджень у газетах, журналах, збірниках. І на кожній титульній сторінці в скромній літерації стоїть: "ВАСИЛЬ І. ГРИШКО".

Дивишся на цей книжково-брошурний візерунок і думаєш: хто-хто, а ця людина не дарувала. Ось де справжній роботяга! І хто з цим визначенням не погодиться? Хіба, може, той, що сам не тільки не вміє нічого путнього зробити, а ще й патологічно ненавидить всіх, кого Бог нагородив меншим чи більшим талантом.

Своїм талантом В. І. Гришко ділився щедро, привільно, не вимагаючи взамін ніякої заплати, ні матеріальної, ні моральної. Його тези, гіпотези, ідеї, шкіци розв'язок чи просто трактації ферментували українську політичну й суспільну думку, викликали жваву полеміку, а він, вірний своїй скромності й простоті, волі залишатися на мізансцені, в тіні. Він не тільки служив громаді, а часто ту громаду, чи частину громади, буквально ніс на своїх плечах.

І якось журно стає від усвідомлення, що Василеві Івановичу сповнилося 65 років. Хоча в творчій праці такий вік вважається "піком", вершком, після чого творець чи науковець ще довгий час лишається по вуха зайнятий у своїй лабораторії, все ж хотілося б, щоб роки були трішки ласкавішими до нього. Адже тим, що шанують його, що розумово мужніли й вироблялися на його працях, не забути, що в їхню свідомість він увійшов молодим, навіть дуже молодим. У 1950-му році, коли його ім'я серед наддніпрянської еміграції стало другим по значенню й вазі поруч І. П. Багряного, йому було

всього 35 років. І якось не зчулися ні ми, ні він, що з тих пір вже встигла пролягти дорога в 30 років довжиною. А для людського віку це досить довга дорога.

Повище я перелічив дещо із публіцистичного доробку В. І. Гришка, але нічого цитувати не збираюся. Бо цитати, які б далекоглядні вони не були, вказують лише одно: автор уміє мислити. А от як особа, як людина автор в таких випадках залишається "невизрадною величиною". Тим часом суто людська сторона якраз і є тим, чим читач чи громада найбільше цікавиться. І я особисто вважаю великим недоліком те, що про визначніших наших людей, особливо на еміграції, у нас дуже мало пишуть як про людей.

Хто зацікавлений в детальнішій біографії Василя Івановича, той може ознайомитися з нею в його останній книжці "Український Голокост, 1933" — її подано як додаток до основного тексту. Я ж на цьому місці хотів би подати кілька суто людських штрихів до загального портрету Ювілята.

Чорнявий, невисокого росту, овальної форми інтелігентне, симпатичне обличчя. Очі завжди трішки усміхнені. Коли він не є в глибокій задумі, то на обличчі легка іронія чи скептицизм; тяжко установити, чи він кепкує із самого себе, чи із довкілля. Говорить в компанії швидко, часом досить довгими реченнями.

Чи в товаристві, чи на офіційному засіданні — зовсім не пробує домінувати. В малозначних речах легко йде на компроміс, а то й з місця робить повну уступку. В речах принципових — справа інша. Може битися за одно слово годинами, а то й днями. Цю рису я засвідчив особисто, коли приймали оновлену програму УРДП на з'їзді в Чикаго в 1970-му році.

Кожну нову ідею чи тезу виношує, "викохує" в голові аж поки вона повністю не визріє. Щойно тоді береться за перо і виливає готову річ на папір. І не підійметься з-за столу, поки не поставить крапку після останнього речення. Це я теж засвідчив особисто.

Вперше я зіткнувся з Ювілятом, правда листовно, десь в кінці 1954-го року. В ту пору я працював в "Українських Вістях" в Ульмі, а Василь Іванович шукав долі в США. Я звернувся до багатьох визначніших журналістів, запрошуючи їх до співпраці в газеті. Запрошувати Василя Івановича не було потреби, бо він і так гнувся під тягарем видавання "Українського

Прометей" в Детройті. Майже в кожному числі її, спорідненої з "УВ", газети появлялася його стаття, яку обов'язково передруковували "УВ". В листі я просив його присилати копії своїх статей нам ще перед здачею їх до друку в "Українському Прометей", бо мені йшлося про оперативність.

Дуже швидко я дістав відповідь. Дрібним виразним шрифтом, в ляконічній формі Василь Іванович повідомляв, що свої статті він писав у час зарібкової праці на фабриці, буквально на коліні, і на шпаргалках здавав їх у друкарню. Коротке вибачення і все.

А пізніше, коли я зустрівся з ним віч-на-віч у Лондоні, і ми розговорилися про "Прометейську" епопею, він розказав, в яких особистих злиднях і труднощах йому й іншим тоді довелося працювати. Я слухав і думав: багато наших людей, які вважають за велике патріотичне діло передплачування своєї газети чи кількох газет, ані крихітки не знають, в яких безвихідних тупиках опинюються наші творці духа. На шій родина й обов'язки роздобути хоча б прожитковий мінімум, а в душі квітить ще один обов'язок — за всяку ціну виконати громадське чи організаційне навантаження, бо не виконаєш його, то зірвеш вихід газети чи реалізацію якихось інших заходів. І тут один повністю віддається родинним обов'язкам, а другий...

І до осих "других", і то до найкращих з них, належить Василь Іванович. І належить ще з дому, з батьківщини, але я торкатимуся лише еміграційних років.

У той час Василь Іванович рештками позафабричних вільних хвилин не тільки рятував "Прометей", а ще й встигав писати брошури в потоці тодішньої великої дискусії на тему кадрів, блискуче відбиваючи несамовиті атаки "безпомильно"-ортодоксального вобору. Наскільки він вже тоді вважався законним ідеологом УРДП навіть самим І. Багряним, свідчить такий епізод.

Внедовзі перед 4-им з'їздом відбувалося "летюче" засідання Секретаріату партії біля швайцарського кордону, в Сан Блязієні, де тоді лікувався Багрянний. Було устійнено програму з'їзду та заслухано основні уступи із звіту Генерального Секретаря, тобто Багряного. Федір Петрович Пігідо спитав звітодавця, чому в доповіді немає належної ідеологічної підкладки. Іван Павлович сказав: "З цією ділянкою блискуче справився у своїй співдоповіді Василь Іванович Гришко, і мені немає чого додати. Його доповідь треба обов'язково видати окремою книжкою і доручити по примірнику кожному делегату з'їзду". Так і зробили.

Ще один штрих. Після похорону Івана Павловича, в Ульмі відбулося засідання прибулих членів ЦК. Треба було негайно обрати нового

лідера і перерозподілити сектори. Зрозуміло, всі присутні линули думками до Гришка. Було ясніше ясного: лідером бути йому.

Але прослухавши його листа, дехто з нас з дива не міг вийти: висловивши глибокий жаль з відходу Багряного та закликавши не падати духом, далі, річево й без ніяких кивоморгів, він заявляв, що ніяких лідерських претенсій він не має та що, на його думку, буде краще, якщо Генеральним Секретарем оберуть товариша, який живе в Європі. І задалегідь пропонував співпрацю й послух новому провідникові.

Безмежна працьовитість у поєднанні з особистою скромністю — це і є Василь Іванович Гришко. І що пізніше йому таки довелося очолити УРДП й пірнути тимчасово в "апаратницьку" працю, якої він ніколи не любив, то тільки тому, що появилися сигнали змови невеликої групи людей, яким чомусь забажалося покласти всю партію в "кишеню" одного дуже амбітного діяча. Та як тільки криза минула і партія знову твердо стала на творчий шлях, В. І. Гришко на 7-му з'їзді таки вмовив делегатів звільнити його від лідерських обов'язків. Зрозуміти цей його жест до кінця можна хіба на фоні нашої дійсності, де лідери майже всіх еміграційних партій тримають керівні віжки в своїх руках аж до смерті.

Після відходу Багряного, ніхто інший так не прислужився йому "посмертно" як Василь Іванович. Із шпаргалок різної давности, з принагідних записів та покреслених бльокнотів, які разом творили чорновик останньої повісти покійного, "Людина біжить над прірвою", Василь Іванович виліпив цілесну і високоякісну річ, у якій повністю збережений стиль і художній наголос Багряного. Якщо б не посвята нашого Ювілята, то навряд чи той твір появився б на світ.

А яку колосальну, просто титанічну працю він проробив в підготовці до 6-го з'їзду УРДП в Чикаго! Те, що на тому форумі він виголосив може найкращу із своїх промов — це лише одна сторона. Найваговитішим його внеском була оновлена програма партії, в якій кожне речення насичене великим змістом і підтягнуте до вимог нової доби.

Делегати з'їзду, палко аклямуючи його, були безмежно горді за нього і широко вклонялися цій непересічній і без міри працьовитій людині. І ховаючись за кулісами сцени, Василь Іванович потайки змахував сльози вдячності й перечулення, неначе хотів, але не відважувався сказати: я тільки смертна людина і теж маю емоції. 6-й з'їзд — то був з'їзд Василя Гришка, який по праву став його серцем і душею.

Живе Василь Іванович скромно. Якщо він справді чимось багатий, то хіба тим, що співтоваришем його життя стала надзвичайно виразна жінка, пані Галина Гришко, родом з

УКРАЇНА ТА НАШІ ВІТЧИЗНЯНІ ЗАВДАННЯ У ПЕРСПЕКТИВІ 80-ИХ РОКІВ

(З доповіді на щорічному семінарі УДРуху)

I

ДЕЩО З ФУТУРОЛОГІЇ — НА ПОРОЗИ 1980-ИХ РОКІВ

1. Три візії 80-х років, як вихідні точки для міркувань про наступне десятиріччя

Як відомо, протягом трьох останніх десятиріч саме вісімдесяти роки нинішнього сторіччя стали чомусь уявлятися авторам відомих футурологічних творів у вигляді якогось межозого відтинку часу, з яким пов'язуються певні, сказати б — апокаліптичні, візії майбутнього. Маю на увазі містерійну дату 1984, яка, з легкого почину відомого фантастичного роману "1984" Джорджа Орвела, з 1949 року стала символічним знаком самозгубної межі розвитку індустріально-технічної цивілізації нашої доби, що завершується бездушним технократичним тоталітаризмом. Цю ж саму дату взято за орієнтаційну точку вирішально-переломових подій в СРСР у сенсаційному самвидавньо-публіцистичному есеї російського дисидента Андрія Амальрика з 1969 р. — "Чи проіснує Радянський Союз до 1984-го року?" До цього треба також додати зовсім недавно, минулорічну публікацію видатного англійського генерала Джана Гекета під назвою "Третя світова війна 1985-го року".

Звичайно, самі собою ці футурологічні візії можна трактувати як лише плід інтелектуального фантазування їхніх авторів, але в даному разі вони є для нас нагодою, щоб у своїх міркуваннях

Волині. Вона не тільки не стримує його творчого горіння, а навпаки, із свого боку робить все можливе, щоб його праця на визвольнопатріотичній ниві була оточена максимально сприятливими умовами. Так що в його осягах є і її заслуга.

Коли Василь Іванович дізнався про наші наміри хоч скромно відзначити його ювілей, щоб цим віддати йому хоч невеличку частину нашого боргу, він рішуче запротестував. Та цього разу ми його не послушали. І читачі напевно не осудять нас за це. І напевно не один з них приєднається до нашого побажання:

Дорогий Василю Івановичу! Нехай ще багато-багато років Вам товаришує добре здоров'я і нехай до реєстру Ваших праць ще дійде безліч полум'яних назв!

про перспективи майбутнього в уже безпосередньо близьких вісімдесятих роках узяти за вихідні наступні питання: по-перше, — чи є в наявних нині тенденціях розвитку подій у світі взагалі та в Радянському Союзі зокрема реальні підстави для того, щоб орієнтуватися й розраховувати у вісімдесятих роках саме на такі надзвичайні ситуації, які можуть мати вирішально-переломове значення в житті нашого народу на батьківщині, а тим самим у житті нашої діаспори?; а, по-друге, якщо мати на увазі інший, звичайний процес послідовного розвитку наявних нині фактів і факторів, то на які можливості позитивного для нашого народу на батьківщині розвитку подій можна й слід у такому разі орієнтуватися та розраховувати нам, у своїй праці для свого народу, у діаспорі.

Очевидна річ, ми не будемо тут особливо зупинятися на орвелівській версії розвитку подій, що є песимістичною візією майбутнього передусім західньої індустріально-технічної цивілізації. На її базі, за цією версією, у вісімдесятих роках мав би розвинути до свого логічного завершення технократичний тоталітаризм із удосконаленими до найвищого ступня електронно-комп'ютерними засобами такого ж поневолення людської особистості, яке нині, на нижчому ступні розвитку, властиве тільки партійно-політбюрократичному тоталітаризмові в СРСР. Однак, як ми вже знаємо, не зважаючи на безперечно наявність і такої тенденції в плюралістично-демократичній системі західнього капіталізму технічно високорозвинених індустріальних країн, сама плюралістична демократія, сприяючи розвиткові справжніх демократичних сил, унеможливила перемогу тоталітарних тенденцій, і в декаду вісімдесятих років високорозвинені індустріальні країни Заходу вступають з явною перевагою демократичних сил, що є в наступі.

Натомість орвелівська візія щодали більш явно реалізується в системі партійного політбюрократичного тоталітаризму в СРСР, що все більш удосконалюється (зокрема в своєму поліційному аспекті) на базі запозиченої з Заходу модерної електронічно-комп'ютерної техніки. Саме цей модерно-технізаційний аспект розвиткових тенденцій у суспільно-політичній дійсності сучасного СРСР має всі дані стати домінуючим у вісімдесятих роках, і є найщільніше пов'язаний з такими явищами, як всезростаюча централізація всіх ділянок життя різнонаціональної імперії, все далі сягаюча уніфікація індивідуально-людського й окремо-національного елементів у тому житті, а відтак, — цим зумовлена й умотивована русифі-

кація народів, що особливо загрожує національному майбутньому українського народу. Та цей аспект орвелівської теми не будемо тут спеціально обговорювати. Отож — перейдемо тепер до амальриківської версії розвитку подій у вісімдесятих роках саме в СРСР, що безпосередньо стосується й України.

2. *Песимістичні прогнозування та оптимістичні сподівання в зв'язку з можливістю радянсько-китайської війни*

Амальриківська радянсько-дисидентська версія в своїй засадничій, мотиваційній частині також песимістична. Її вихідним пунктом є твердження, що народні маси в СРСР, основну силу яких становлять росіяни та росіянізовані іншонаціонали Російської Федерації, органічно нездібні або в умовах постійного тоталітаризму втратили здібність нормально, тобто — легально, на правовій основі, змагатися за свої життєві інтереси; а їхні інтелігентні верхи та фахова й службова "середня класа" неспроможні в умовах репресій і взаємної "відчуженості" створити протиставну тоталітарній владі демократичну опозицію. Та й сама ідея демократії не тільки народним масам, а й "середній класі", як не чужа, то в кожному разі незрозуміла. І хоч незадоволення старіючим режимом, який морально-політично щодалі більше банкрутує, стає масовим явищем, однак масовий рух проти нього, можливий лише в випадку виникнення катастрофічної для нього ситуації, витворити яку можуть лише дві обставини: або *внутрішні потрясення* в системі самого режиму, наслідком його неспроможності розв'язати свою кризу в момент давно вже назрілої кінечности зміни осіб і навіть форм керівництва; або *зовнішні потрясення* в вигляді нещасливої для режиму війни, конкретну реальність якої Амальрик бачить у вісімдесятих роках зокрема у формі війни з Китаєм. Та й за таких обставин вибух масового незадоволення, на думку Амальрика, може набути такої потворної форми кривавого анархічного бунту, що наслідки його для справи свободи й демократії можуть бути більш ніж проблематичні.

В обидвох таких *катастрофічних* ситуаціях, а спеціально у війні з Китаєм, згідно з амальриківською версією розвитку подій в СРСР вісімдесятих років, значно краще стоятиме справа в "українних", зокрема західних, національних республіках радянської імперії, в тому числі зокрема і в Україні. У цих національних республіках, за Амальриком, рушійною силою опору національно чужій для їхніх народів владі є потенційно-динамічні *націоналістичні* прагнення. Отож у катастрофічній для централістичного московського режиму ситуації, наслідком якої відразу ж станеться незалежнення від СРСР його східно-європейських сателітів, націоналістичні рухи передусім західних національних республік, зможуть маси їхніх народів на боротьбу за відокремлення від Росії, і досягнуть цієї мети, що означатиме кінець імперії. Під "націоналістичним рухом" Амальрик, звичайно, розуміє просто наці-

нально-незалежницький рух, пов'язуючи його також із демократичними прагненнями, що протилежно до їх відсутності в росіяни, є природно властиві народам західно-"східних" національних республік — Прибалтики й України. Розпад же імперії, на думку Амальрика, сприятиме визволенню від тоталітаризму й самої Росії та розвитку і в ній демократичних сил, які можуть боротися за її національно-демократичну перебудову.

Але такий позитивний для народів СРСР взагалі, а для народів його західно-"українних" національних республік зокрема й особливо, перебіг подій в амальриківській візії вісімдесятих років передбачається лише в випадку одного, винятково щасливого для народів збігу обставин, а саме: тільки в тому разі, коли катастрофічна для московського режиму ситуація виникне наслідком саме *нещасливої* (для нього) війни з Китаєм — та з умовою, що війна *не стане* глобальною атомовою війною. Власне саме китайський варіант війни Амальрик вважає єдиним, що може бути *не тотально-атомовим* і не спрямованим на знищення європейської частини СРСР, а також затишним і виснажливим для СРСР, отже — *сприятливим* для тих його народів, що найвіддаленіші від азіатського воєнного терену.

До речі, за первісним варіантом амальриківської візії, початок війни між СРСР та Китаєм передбачався не пізніше початку вісімдесятих років. Але, після прибуття на Захід, Амальрик відсунув цей початок на дальший, точніше не визначений, час наступного десятиріччя, залишаючись на своїй позиції щодо вирішального значення для народів СРСР у ближчому майбутньому саме війни з Китаєм. І слід зазначити, що з цим варіантом війни пов'язані певні сподівання також і деяких ширших дисидентських кіл в СРСР. Свідчення цього є зокрема такий *цьогорічний* документ російського самвидаву, як збірник під назвою "10 років Демократичного Руху Радянського Союзу", укладачем якого є нині політв'язень Сергій Солдатов, співавтор відомої "Програми Демократичного Руху Радянського Союзу" від імені "Демократів Росії, України і Прибалтики" (1969). У новому програмовому документі, що з'явився з датою 1979 року, в цьому збірнику під назвою "Основи політики майбутнього" Солдатов проголосив (посилаючись на цю ж таки групу дисидентів-демократів) дослівно таке: "Неуступчива і несправедлива політика (уряду СРСР) щодо Китаю обов'язково веде до війни, в якій правота й співчуття світу буде по боці Китаю... Війна скінчиться для Росії неминучою поразкою... В разі війни нинішньої влади СРСР з Китаєм, (російські) демократи — оптимісти-поразники". (Архів Самвидаву — Радіо "Свобода", Вип. 21/79, 25-го червня 1979 р.).

Можна думати, що таких "оптимістів-поразників" аж ніяк не бракує й серед українців на батьківщині, хоч із українського дисидентського самвидаву про це конкретно нічого невідомо. Зате, як знаємо, серед української еміграції цього роду "оптимізм" досить таки поширений, як і взагалі саме *воєнний* варіант того, що в нас загально на-

зивається "українською визвольною політикою". А в зв'язку з цим — розглянемо передусім цей воєнний варіант з погляду можливих перспектив для української справи у вісімдесятих роках.

3. Реальність Третьої світової війни та фантазії про те, хто її "виграє".

Цілком очевидно, що війна взагалі в тих міжнародно-політичних обставинах, у яких наш народ на батьківщині й ми в діяспорі вступаємо в наступне десятиріччя, аж ніяк не виключена, і цей факт, як надзвичайно важливий, не можна не враховувати в будь-яких політичних прогнозах на майбутнє. Але всяка війна в історичному житті народу, що позбавлений власної ініціативної ролі в унапрямлених розвитку міжнародно-політичних подій — це передусім *стихийне лихо*, якого час, характер і наслідки для долі цього народу ніяк не можна ні завчасно передбачити, ні належно його, вже у вирі подій, використати. Тому, коли йдеться про так звану "ставку на війну", як варіант "визвольної політики", то в світлі попереднього українського досвіду та перед лицем фактів сучасного розподілу міжнародно-політичних сил у стосунку до української справи, цей варіант доводиться рішуче відкинути. Однак саме можливість війни, як незалежного від нас і навіть протилежного українським національним інтересам фактора в розвитку майбутніх подій, ніяк не можна в серйозному політичному прогнозуванні відкидати — принаймні з тієї причини, що треба бути готовим й до найгіршого.

Найгіршим же для нас у тій сучасній міжнародно-політичній дійсності, в якій ми входимо в наступне десятиріччя, є постійно й цілком реально в ній існуюча *можливість Третьої світової війни*, того типу, який фактично підготовляється головними атомовими великодержавами й антагоністами на світовій арені — Радянським Союзом і Сполученими Штатами. Саме таку війну змалював, на підставі відомих йому мілітарно-стратегічних та технічних даних щодо її підготовки, відставий генерал збройних сил НАТО Гекет у згаданій уже своїй книзі, де він умовною датою вибуху війни взяв 1985-ий рік. Це сценарій катастрофічного розвитку подій, що завершується атомовим голокостом в обидвох частинах ідеологічно-політичного світу, наслідком чого людство зазнає нечуваного розміру нищівних руйн і втрат. Щоправда, не зважаючи на це, автор сценарію виявляє також певний "оптимізм", викалькульовуючи можливість пекельної "перемоги" західного військово-політичного блоку та передбачаючи розвал радянської імперії і навіть можливість виникнення на її руїнах нових держав, однією з яких може бути й Україна. І це, між іншим, деяких наших "оптимістів-поразників" на еміграції дуже тішить.

Та коли проаналізувати мілітарно-стратегічні і технічні викладки генерала щодо того, яким насправді за своїм катастрофічним характером має бути перебіг накреслених ним воєнних операцій воюючих сторін, то перед нами постає картина такої війни на взаємне знищення ракетно-ядерною зброєю, автоматично керованою з віддале-

них електронно-комп'ютерних центрів, що при цьому ні індивідуально-людський, ні окремо-національний елемент насправді не може відігравати ролі *визначального* чинника. А тому Україна в такій війні не може навіть бути картою в воєнно-політичній грі великих військово-політичних потуг, а тільки об'єктом нищення в бездушному й безособовому змаганні їхніх мілітарно-технічних засобів.

А головне, до сценарія НАТО-вського генерала сьогодні вже можна внести важливе уточнення: хоч видимою причиною підготовлюваня третьої світової війни є *ідеологічно-політичні* протилежності двох суспільно-політичних систем, однак найбільш ймовірною причиною самого вибуху війни в вісімдесятих роках щодалі реальніше стає можливість *економічно-політичного* конфлікту на тлі змагання за володіння *енергетичними* джерелами в світі, який саме на порозі вісімдесятих років опинився вже безпосередньо перед перспективою тривалої та все гострішої *енергетичної кризи*. Оскільки ж ця війна між наймогутнішими світовими потугами може бути тільки глобальною *атомовою* війною, то незалежно від того, котра зі сторін її виграє, однак Україна, чи вірніше — те, що від неї по цій війні залишиться, напевно її "програє" — не "гравши".

4. Що може бути, якщо...?

Звичайно, в порівнянні з цим, можливість географічно локалізованої в межах азійського далекосхідно-сибірського простору війни між Радянським Союзом та Кієм, на ґрунті майже традиційного зіткнення передусім територіально-загарбницьких інтересів двох великодержав, виглядає, як ледве чи не ідеальна перспектива для змагання України за свою незалежність і демократичний лад у процесі самовизволення від Росії східноєвропейських народів взагалі. Але інакше виглядає ця перспектива, коли взяти до уваги той факт, що Радянський Союз має велику перевагу перед Китаєм у модерному, зокрема в ракетно-ядерному, озброєнні та в технічних засобах ведення війни взагалі. І він вступить у війну з Китаєм, тільки тоді, коли матиме певність і реальну підставу для певності в перемозі, а також заповнений неутралітет західноєвропейських союзників Америки та самої Америки — *що*, в перспективі перманентно прогресуючих договорень між ними в процесі загального наставлення Заходу на "детант", є найбільш ймовірною можливістю.

А за таких передумов Москва, розпалюючи великодержавно-шовіністичний шал одурманеного антикитайською пропагандою російського населення, зможе в оперті на цю надійну для неї силу належно забезпечити свій західний тил велетенським розмахом презентивної чистки України й Прибалтики від національно-активного елемента не лише засобами прямого терору й депортацій, а й шляхом поголовної мобілізації молодших категорій місцево-національного населення до військової й трудової служби в Сибіру та на Далекому Сході. Таким чином, потом і кров'ю цих потенційних сил самовизволення народів не-

безпечних для Москви західно-“окраїнних” національних республік, вона забезпечуватиме перемогу своїх, зцементованих домінуючим російським елементом, військових сил у війні з Китаєм, а спеціальні військово-політичні сили КДБ, СМЕРШ-у та мобілізованій російській і росіянізованій різнонаціональній чорній пильнуватимуть українців та прибалтійців, а також і довершуватимуть демографічну росіянізацію їхніх республік. Що ж станеться в цей час у східноєвропейських країнах-сателітах СРСР, залежатиме не від самого факту війни СРСР з Китаєм, а від того, в чий бік окреслюватиметься в ній перемога чи поразка. Перемога ж СРСР у цій війні не менш можлива, ніж навіпаки, а така перемога означатиме може вже й остаточне “розукраїнення” України Москвою.

**

Але, говорячи тут про два варіанти можливої війни в вісімдесятих роках, слід пам'ятати одне: це мова про найбільш надзвичайні ситуації, яких не можна виключати, але на які не можна спеціально розраховувати. Бо найбільш імовірною є така перспектива іншої ситуації, а саме: що ніякої війни, яка б зачіпала безпосередньо СРСР і тим самим Україну, в наступному десятиріччі взагалі не буде, а буде звичайне собі продовження більш-менш тих самих явищ і процесів, що відбуваються нині, але, — як то кажуть — на новому етапі, з певними новими елементами, які, звичайно, виникнуть наслідком дальшого розвитку, а може й завершення розвитку наявних у сучасній дійсності тенденцій і напрямів, що може й спричинити певні — більші чи менші, повільні чи може й різкі — зміни в цій дійсності. Отож розглянемо тепер ті інші можливості, які належить брати до уваги вже тепер та на які слід буде орієнтуватися й розраховувати нам у своїй праці для свого народу тут — у діяспорі.

II

МОЖЛИВОСТІ СУТТЄВИХ ЗМІН В СРСР У 80-ИХ РОКАХ

1. Внутрішньо-політичні підстави для виникнення революційної ситуації в СРСР

Передусім, мусимо цілком певно здати собі справу з того, що будь-які явища й процеси вирішального значення для нашого народу на батьківщині, за наявного нині стану речей, що незмінно переходить і в вісімдесяти роки, реально можуть мати місце тільки в рамках, тільки в контексті тих явищ і процесів, що розвиватимуться в загальному комплексі суспільно-політичних проблем усього Радянського Союзу, якого частиною є тепер Україна. Звичайно, суто національний аспект української проблематики надає всім загальнорадянським явищам і процесам в Україні спеціального, національного характеру; однак якийсь *окреми*й для України напрям їх

розвитку, що міг би визначити також якийсь *окреми*й варіант вирішальних для долі України подій в умовах *продовження наявного* нині стану речей цілком є *виключений*.

Конкретно це ж стосується такого варіанту, як існуючий в уяві значної частини наших емігрантських мас образ неминучої “української національної революції”, що якимсь чином “вибухне” просто на самому українському ґрунті, на останній межі терпіння поневоленого українського народу. Це, ясна річ, ніяк не означає, що варіант української національної революції — поза такими історичними обставинами, які може створити лише сприятлива для цього ситуація *нещасливої* для Москви *війни*. — що такий революційний варіант взагалі є *виключений*. Натомість це безперечно означає *таку пов'язаність, не виключеного взагалі, революційного* варіанту розвитку подій в Україні з розвитком саме в *революційному* напрямі загальнорадянських явищ і процесів у межах СРСР, що лише цим, *загальнорадянським* розвитком подій може бути уможливлений початок таких подій і в Україні.

Але чи є реальні підстави для виникнення якоїсь революційної ситуації в СРСР в вісімдесятих роках, якщо в наступне десятиріччя радянське суспільство входить із тим самим станом речей, який існує нині?

Так, у наявному нині стані речей в СРСР існують досить поважні елементи *потенційно* можливого розвитку в вісімдесятих роках у такому напрямі, що перспектива виникнення революційної ситуації в СРСР на суто *внутрішньо-політичних* підставах аж ніяк не *виключена*. Елементи такої *потенційної* можливості закладені в наявності таких *кризових* явищ у сучасній радянській дійсності, кризовий характер яких з кожним наступним роком неминуче буде загострюватись, вимагаючи радикальних розв'язок тих проблем, що за цими кризовими явищами стоять. Що ж це за проблеми? По-перше, це — кричуща *суперечність* між старою, минулим століттям порадженню, ідеологічно догматичною *формою* партійно-державного керівництва економічно-господарською базою суспільного життя в СРСР і щодалі *новішим*, відповідним вимогам науково-технічної революції кінця двадцятого століття, *змістом* економічно-господарських завдань, які розв'язати, щоб належно задовольнити щодалі зростаючі потреби й вимоги суспільства, все більше стає неспроможним старе консервативне керівництво. А по-друге, це — щільно пов'язана з першим *невідповідність* уже й фізично занадто *старого* та *відсталого* (своім рівнем освіти й фаховості) *особистого складу* партійно-державного керівництва до щодалі *молодших*, освіченіших і більш кваліфікованих, *масових кадрів* на всіх ділянках щодалі складнішого життя технічно розвиненої індустріальної країни, що вимагає новішого, молодшого та більш фахового керівництва.

Цілком очевидно, що ці кризові явища й проблеми саме в наступному десятиріччі неминуче дійдуть до тієї критичної точки, коли далі відтягати, як це робить сучасне керівництво СРСР, кочче потрібні *радикальні* кроки в напрямі вима-

КІНЕЦЬ ЛЕВІТА

З розповіді очевидця О. Я.

Отже про Левіта. Не про біблійного героя, сина Якового, що з братом своїм Симеоном помстився Сихемові й батькові його Гемморіві за обезчещення своєї сестри Діни, а про звичайного харківського інженера Петра Самійловича. Справданне назвисько своє ізраїльського роду через віки й чужі народи він прснів аж у далеку соняшну Україну. Батькове ім'я — Самуїл — на новому ґрунті змінилося на Самійла. А своє кривне ім'я десь загубилося в дні, коли він міняв батьківську віру Мойсея на віру у Христа. З того часу Левіт набув собі ще однієї назви — вихреста. Коли це сталося, ніхто цього не знав. Так його називали поміж собою робітники. Вихрест. А офіційно — Петро Самійлович, або товариш Левіт. Дошукуватися істини в справі зміни віри ніхто не мав охоти, бо часи зайшли такі, що всі суспільні віри—і в Христа, і в Мойсея, і в Магомета витравлювали червоні Фараони мечем і вогнем, утверджуючи нову віру в Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна.

Петро Самійлович середнього росту людина, помірний у тілі, з круглою, без виразних рис расового походження, головою, з чисто виголеним рум'яної щерги, як у дівчини, обличчям, з одвертим поглядом округлих очей і густим, вже зовсім білим, волоссям. За його білу буйну чуприну

ганих самим життям змін, стане вже неможливо. Найбільш імовірно, що першим поштовхом до зрушення в цьому напрямку буде, так би мовити, календарно неминучий у наступному десятиріччі кінець Брежнєва. А це може стати початком зміни керівництва не тільки в сенсі зміни осіб, а й зміни поколінь, оскільки всі вирішальні позиції в сучасному керівництві займають або старші від Брежнєва особи, або рівні йому за віком чи зовсім мало від нього молодші, а загалом — люди старого покоління, так чи інакше приналежні до старої, ще сталінської, школи керівництва.

Це зовсім не означає, що кінець Брежнєва, як це гадають різні західні "кремлінологи", обов'язково викличе таку боротьбу за владу в Кремлі, що це спричинить якісь політичні потрясення. Швидше всього зміна керівництва з відходом Брежнєва та його колег відбудеться без жодних потрясень, і до влади цілком рутинним шляхом прийде молодша "зміна варті" із середовища тієї самої партійної, але освіченішої та просякненої вже технократичним елементом, політбюрократії, що вже чекає своєї черги на вищі пости в системі теперішнього керівного апарату. Але справжні зміни, а можливо й потрясення, почнуться щойно тоді, коли ця "зміна варті" стане перед konieczністю розв'язувати нерозв'язані старим керівництвом кризові проблеми.

(Закінчення в наступному числі)

племінник називав Левіта жартома: "Петя, Петя, петушок — золотий гребішок". Хода Левітова спокійна, рівна, як і його голос. Під час розмови ніколи не підносив голосу. Навіть у діловій суперечці з кимсь не виходив з рамок стриманості й рівноваги. Завжди елегантно зодягнений у білій випрасованій сорочці з краваткою.

На інженера профілю холодної обробки металю Левіт вивчився ще до революції. На початку відбудовного періоду його призначено на директора заводу. Та недозво він обіймав цю посаду. Швидко призначати директорів почали не за принципом їхнього фаху і знань, а з наявності партійного квитка в кишені. Головне їхнє завдання — бути пильним оком та добрим підганяйлом. А тягар всієї фахової праці покладався на плечі інженерів, робітників, професорів, учителів. Тож і Левіта, як безпартійного, перевели на посаду начальника технологічного відділу всього заводу.

Завод старий. На ньому працювало біля чотирьох тисяч робітників. Йому присвоєно ім'я старости Радянської України і мав повну назву — Державний велозавод імені Григорія Івановича Петровського. Межова продуктивність заводу — триста тисяч велосипедів на рік. Правда, один з ентузіастів, начальник термічного цеху, Шмулін, з кипучою енергією і не абияким ораторським талантом ударник, уроїв собі думку збільшити продукцію заводу і заслужити собі цим і похвали й нагороди. Влучивши вільну годину, він і влетів до кабінету секретаря завпарткому поділитися своїм наміром.

— Чим порадуєш, товаришу начальнику? — весело запитав Шмуліна секретар Хіменко.

Вони між собою говорили на "Ти", як здебільшого велося між партійними.

— Моїм проектом! — хвалько вигукнув Шмулін.

— О-о! Проектом? Яким? На що? — здивовано перепитав секретар.

— На реальну можливість піднести продуктивність заводу на сорок відсотків.

— Ого! — з неприхованою іронією вигукнув Хіменко. — То з таким проектом потрібно вдаватися до пляново-реконструктивного відділу.

— Ні, товаришу Хіменко, — самовпевнено заперечив Шмулін і з захопленням почав знайомити секретаря з деталями свого проекту. — Мозок усіх проектів і плянів — наша партія. У ній вся творча динаміка! Вся мудрість! Ініціатива! Пульс епохи! Усе інше — коліщатка, гвинтики нашої великої соціалістичної машини. Натиснути всіма педалями на свідомість і обов'язки інженерів, техніків, робітників і п'ятсот тисяч велосипедів ми "стране дадім"! — упевнено закінчив Шмулін.

Секретар, не моргнувши оком, лозив кожне слово зі Шмулінового трафаретного арсеналу.

Шмулін радів з такої секретаревої уваги до його відкриття. Та коли він закінчив говорити про свій проєкт, а секретар і надалі сидів у поставі мертвої статуї, з холодним поглядом в очах, Шмулінові зробилося млосно. Ніколи він не відчував на собі такого Хіменкового погляду. Гострого й нищівного. Наче наскрізь грошивав його ество. Шмулін не витримав. Засовався на місці. Йому робилося то холодно, то жарко. Вихопив з кишені заяложену жовту хусточку й витер нею лоба, вкритого потом.

Секретар, нарешті, закліпав очима і, кивнувши головою на карафку з водою, звернувся до Шмуліна.

Шмулін, не розуміючи, чи секретар звернувся до нього з співчуттям чи з насмішкою, машинально налив у склянку води й випив з жадобою до краплі.

— А тепер ти скажи мені! — подавшись на стіл, холодно запитав секретар. — Хто ти є?

Шмулін, втопивши розгублений погляд в секретаря, ледве стримувався з обурення. Та, опанувавши себе, у тон секретареві відповів.

— Товаришу секретар! Я звернувся з серйозною пропозицією, а ти береш мене на кпини.

— Добре! Дякую за пропозицію! Але ти все ж скажи мені. Хто ти є?

— Хто я, можеш довідатися у відділі кадрів, з похвалкою кинув Шмулін. — А коли ти хочеш почути від мене, то прошу: Начальник термічного цеху заводу імени Григорія Івановича Петровського, — з гримасою насміху закінчив Шмулін.

— А ще хто?

— Ти не знаєш?

— Хочу, щоб ти сказав.

— Голова профспілки металюргів нашого заводу. Задоволений? — з гордістю відкарбував Шмулін кожне слово.

— Задоволений! Навіть дуже! — з неприхованою іронією посміхнувся секретар, наче на гарячому ввіймав злодія. — То скажи ти мені тепер: які головні обов'язки голови спілки?

— Товаришу Хіменко! — схопився з стільця Шмулін, наче опечений. — Я не парубчак із лікнепу, щоб мені робити іспити з абетки політграмоти.

— Ти не стрибай, товаришу Шмулін, — це спокійнішим тоном заговорив секретар. — Тим гірше для тебе, що ти, не парубчак, а комуніст, голова профспілки, і не знаєш елементарних Ленінових істин з політграмоти профспілок. Найперше завдання профспілки, а найпаче її голови, обороняти інтереси робітників. А ти що пропонуєш? Натиснути на всі педали? Здушити за жабри робітників? На старому заводі. На старих верстатах і машинах? Чи подумав ти про це як голова спілки? Тож заховай свій проєкт, товаришу Шмулін, і нікому його не показуй. Зрозумів?

На останнє завваження Шмулін нічого не відповів. Як ошпарена курка, вихопився з кабінету. Обуренням збурилася йому душа. Прокляттями й образами засипав у думках секретаря.

— Подумаєш, філософ! Бичка найнього з себе вдає. Благодійника! Філантропа попівського. Ніби не знає, що вся ця "рабоче-крестьянская" і всі

спілки: одна фікція. Вся епоха запхана в один фокус: партію. А він, мабуть, хоче перемудрити наймудрішого. Вождя. Щось непевне ховається у цьому Хіменкові. Треба б прийнятися, кому слід. Він би в цьому допоміг.

Та заборолом юдиних спокуск виповзла думка, що секретар Хіменко член партії ще з часів громадянської війни, а він, Шмулін, новоспечений партієць, завербований під час плянового ленінського набору в партію. Це пригасило дещо його запал і приспало в ньому ворох різних припущень і підозрів.

Не раз управа заводу виблагувала в наркомважпромі приділити додаткові субсидії на реконструкцію в цехах. Але завжди діставали з Москви коротку відповідь: "Денег нет". Та нараз, як грім з ясного неба, Москва сипнула мільйонами карбованців. Завалили подвір'я будівним матеріалом і в блискавично фантастичний термін прибудували нові цехи. Устаткували закордонними машинами, виробленими за останнім словом техніки. Назвали цю засекречену дільницю — спецвідділами номер 1-2. Ніхто не мав права говорити, що там виробляли. Таємниця. За необережне слово "військовий відділ", кожний як стій міг опинитися в лапах НКВД. Тож робітники й пильнували за зубами язика, називаючи ці цехи за номерами — спецвідділ номер один або два. А в цих цехах мали виробляти серед інших деталів ланцюги до військових мотоциклів. На тлі цієї засекреченої шарпанни й довелося власти першою жертвою Петрові Самійловичу Левітові.

За побудовою цехів пішли нові призначення. У новоспорудженому кабінеті за важкими дверима, обтягнутими повстю й оббитими чорним дерматином, засіла невідома на заводі особа з титулом — воєнпреда. Перед ним відступали з дороги не тільки робітники й інженери, а навіть сам директор і начальник відділу кадрів — неуніформований агент НКВД. Начальникові технологічного відділу, Левітові, призначили заступника, хоч Левіт і не подавав на це жадного запотребування. Молодого інженера, з кевиразною кваліфікацією і метою, відомою одному начальникові кадрів. Красномовного оратора й хороброго патріота з надійною бронею партійного квитка в кишені й загадковим прізвищем товариша Іксмана. Його дружину, Геню, темпераментну і язикату жінку, упхали в лябораторію цього ж відділу. Призначили всупереч протестові завідувачки лябораторії Клавдії, немолодої давньої робітниці цього заводу. Та жодні доводи, що третьої особи не потрібно, що за бюджетом не передбачалося й не буде чим оплачувати, не допомогли. Раз начальник відділу кадрів товариш Берман надіслав — закон, що ніяким дискусіям не підлягає. Іксманова дружина дуже добре це розуміла і вже з перших днів почала себе виявляти справжньою господинею, створюючи нестерпну атмосферу підозри й виживання.

Та загальна температура напруги на заводі піднеслася, коли запрацювали в утаємничених відділах номер один-два. Загули потужні мотори, загуркотіли, застукали штампувальні преси. Поплили потоком деталі на цементацию у термічний

цех. А звідти на дослід в лябораторію, і, нарешті, на автомат-збирач. Тут саме й збилося все у куток цієї драми. Вислід в лябораторії — шістдесят-сімдесят відсотків браку. По цементациї з термічного цеху деталі виходили з безліччою тріщин, і, головне, на азтоматі-збирачеві заїдало, деталі не входили один в одного. Загальний алярм. Воєнпред — персона грата засекречених відділів — заметушився. Кинувся шукати жертву прориву. Він добре розумів, що за провал на фронті оборони "вождь народів" не пощадить і воєнпреда. Як тріску змете. Кинувся шукати спричинника нечуваної катастрофи. Без попередження воєнпред увірвався в кабінет директора заводу. Директор, глянувши на спотверене обличчя воєнпреда, спокійним тоном перехопив його на слові.

— Знаю, знаю... Не хвилюйся... Сідай, обміркуємо...

— Ти так спокійно можеш про це говорити? — обурювався воєнпред. — На самому початку зрив? На фронті оборони? Які ти вживаш рiшучі заходи як директор заводу?

Закид воєнпреда не сподобався директорові. Але стримався від гострої реакції. Він знав собі ціну за минулі заслуги і твердо себе почував у директорському кріслі, як орденоносець. Тому й відповідав воєнпредові спокійно і з розсудом.

— Товаришу воєнпред! На моїх плечах увесь завод! Комплекс відділів і цехів! Постачання! Я відповідаю за цілість комбінату! Але кожна дільниця має своїх безпосередніх начальників. Тож і треба шукати первопричини за дистанцією.

Директорова відповідь трохи остудила воєнпреда й він, сівши на стілець, лагіднішим тоном запитав.

— До кого ж конкретно маємо вдатися, товаришу директоре?

— Найперше потрібно поінформуватися з головним інженером заводу.

— З головним інженером? — зрадівши, перепитав воєнпред. — Дуже добре, дуже добре. Прошу негайно викликати його сюди.

Директор, скрадливо посміхнувшись, підсунув ближче до себе настільний телефон і викликав головного інженера у свій кабінет.

Воєнпред цілим потоком нотацій зустрів головного інженера. Безвідповідальністю перед "родіной". Нападом Фінляндії на Радянський Союз. Воєнною небезпекою на Заході. Саботажем, шкідництвом, шпигунством. Злочинним проривом у спецвідділах. Суспільним браком. Відсутністю продукції...

— Де в цьому причина?! Хто відповідальний за це?! — прошиваючи нищівним поглядом інженера, запитав воєнпред.

Головний інженер, середніх літ людина, з помітними слідами перевтоми на обличчі, стоячи, хоч поруч нього стояло вільне крісло, втопивши погляд у підлогу, мовчки слухав усім набридле пустомельство воєнпреда, яке не робило на нього жодного враження. Все це він чув майже щодня як не від вищого начальства, то з радіоголосника. Ніякої реальної з цього помочі. Але з останнього воєнпредового запитання: "Хто відповідальний за це?" — інженерові надмір напружилися нерви і

пам'ять. Він добре зрозумів і відчув, що десь у затінку вже клацає зубами кощава на чисть життя. Підвівши голову, інженер, дивлячись воєнпредові в очі, пояснив.

— Товаришу воєнпред! Я відповідаю за півтора десятка цехів. Кожний цех має свого начальника і свою специфіку. Цехи спецвідділів перейшли нормальний передпродукційний етап: монтаж усіх агрегатів, працю моторів, варстатів, автоматів. Усе запрацювало, як годинник. На першу проблему спецвідділ напорювався в термічному цеху. По цементациї завалило цех великим відсотком браку.

Воєнпред, розкривши рота, з напругою ловив кожне слово головного інженера. А почувши про термічний цех як первородень прориву, він аж засяв обличчям, наче впіймав шкідника на гарячому.

— О-о! — зраділо вигукнув воєнпред. — 'Го "гвоздь" прориву в термічному цеху?! Вдарити, значить, всією силою у це слабе місце! Негайно і рiшуче! Партія нікому грориву не простить!

Воєнпред, не відкладаючи, змусив усіх вдатися в термічний цех. Начальник цеху, Шмулін, уздрівши на порозі поважну трійку, збентежено схопився з м'якого крісла. Він зрозумів, що така організована візита вищого начальства викликана не бажанням випити "по стопці" "Руської горької", а наміром натиснути на нього одразу трьома педалями. Гірка іронія долі. З вимріяними педалями свого проекту він неfortunно осмілювався перед секретарем завларткому. А тут справжні, реальні педалі на поріг.

Шмулін, з силуваною посмішкою привітавши гостей, запросив усіх присісти. Але воєнпред безцеремонно відкинув запропоновані чемності.

— Коли завод у прориві, не час начальникам вигріватися у м'яких кріслах! — хоч ніби й спокійно, але без іронії почав воєнпред. — Їх місце там, у цеху!... Біля печей!... — все більше розпалювався воєнпред. — На гарячому місці!... Чому

НОВЕ ВИДАННЯ

Накладом автора вийшла збірка новел і оповідань Павла Малара, під назвою "Книжка про те, як живуть легенди". Гарний друк, на добром папері, великий формат, сторінок 102, 24 назви.

Автор пише, що його книжка є циклом новел, пов'язаних єдністю тематики — про українську людину. Тематично збірка охоплює події від найдавніших часів до сучасности, відбуваються вони в Україні, Америці, Канаді. Ціна книжки з пересланням 7 ам. дол. При замовленні більше — 5 дол. примірник. Одночасно автор повідомляє — хто купив I-шу книжку роману "Золотий дощ", може тепер купити II-гу й III-тю, або III-тю, якщо має вже перших дві. Ціна II-гої книжки 3 дол., III-ої — два. Разом з збіркою новел зника: 5 дол. за збірку новел та відповідно доплати ціну за книжку роману — другу, третю, чи обидві разом. Замовлення слати на адресу:

PAWLO MALAR

3620 Lakeshore Rd. — Syracuse, N. Y. 13209, USA

ваш цех дає стільки браку?! Де продукція спецвідділу?! Хто гальмує це?

Начальник Шмулін розумів, чим пахнуть такі закиди на його адресу. Та внутрішньо він зрадів, бо побачив, що воєнпред не розбирається в самій специфіці виробничого процесу, коли єдину причину в прориві вбачає на його дільниці. За цю воєнпредову необізнаність Шмулін і вхопився, як за рятівне коло, щоб виборсатися сухим і чистим із в'язкої трясовини.

— Товаришу воєнпред! — сміливо відповів Шмулін. — Великий відсоток браку — факт. Але вина в цьому не моя і не мого цеху.

— А чия?... Чия — визвірився воєнпред. — Ви зриваєте продукцію оборонного значення і вина не ваша?! Чи чув хто таке? — затрясло воєнпреда при останніх словах.

— Так, товаришу воєнпред! Майже парадокс. Ми робимо брак, але вина не наша.

Шмулін заметушився біля столу. Засовав шухлядами й почав викладати різні папки, книжки, бльокноти. Наклав цілу гору.

— Бачите, товаришу воєнпред? — почав Шмулін з почуттям прихованої зверхності. — Це все інструкції, формули, рецепти. Каталогі до термічної обробки деталей. Найточніша паспортизація кожного процесу. До єної тисячної долі в цементації металів. Температури, насиченості, тиску, часу. Ми не маємо права ні йоту відступити від вказаних норм. Мій цех мусить виконувати все так, як подано з технологічного відділу товариша Левіта.

— Що це таке?! — захлинаючись від обурення, засипав воєнпред застрашливими словами. — Кругова порука?! Саботаж?! На фронті оборони зрив і винуватого немає?! Ні, товариші начальники!... Так воно не змелеться! Партія згребе в руки шкідливе гніздо! Партія з начальників крутитиме ланцюги, як це буде потрібно для "родини"! Ви у цьому швидко переконаєтесь.

Воєнпред вибіг з кабінету. Директор, головний інженер і Шмулін мовчки якийсь час дивилися один на одного. Приголомшені і розгублені. Не знали, як і чим розрядити напружену атмосферу, що зависла над ними, як відбезпечена бомба. Першим заговорив директор тихим, упалим від збентеження, голосом.

— Товариші! Зберіть негайно консиліум. Закличте Левіта. Усе детально обміркуйте і перевірте. Ситуація дуже загрозлива і небезпечна. Самі бачите. Зволікати далі неприпустимо. Політично-контрольні органи цього так не залишать. А що це значить, ви самі добре розумієте.

Директор примовчав те, що вже кілька разів запитувано з центру про рівень продукції спецвідділу. Він все це відбував маніпуляцією відсотками й цифрами, надіючись, що ось-ось праця налагодиться й увійде у свою нормальну колію. Але надії зраджували — спецвідділи завалювало браком.

Та найтяжчою вагою все це навалилося на плечі й на душу Левіта. З першого дня дослідів і спроб у лабораторії та невдач на автоматичному збирачі насторожили його нерви, обсіпали голову питаннями. Що, де, яка, в чому сховалася

Микола РУДЕНКО

СВІТАНКОВИЙ КІНЬ

Світ в його суворості приймаю
І приймаю у його красі.
Через те великий клопіт маю —
Перебрати клавші усі.

Та ідуть з життя старі бувальці —
Розчинився в просторі й пагас.
Вже й на тебе накладає пальці
Майстер ліплень —
невблаганний час.

І така в душі твоїй тіснота,
Що для пісні виходу нема.
Ти не диригент, а тільки нота
Чи, можливо, пауза німа.

Стиснувши кулак, говориш:
— Годі
Брешеш, доле, це ще не кінець.
І тоді з'являється на сході
Полум'яний диво-жеребець.

Він примчав із полкової стайні,
Що кудись у зорі перейшла.
Поза ним дороги незвичайні,
Срібен місяць, мов лука сідла.

Закурились небосхили дальні,
Синє світло ллеться із папах.
Коноводи й вусачі-днювальні
Гострять шаблі об Чумацький Шлях.

Йх, нетлінних, надстрокова служба
Зводить на манежах полкових,
Бо над смертю є висока дружба,
Що єднає мертвих і живих.

І тобі вже не страшна година,
Що морозом дихає до скронь.
Без людей і сам ти не людина,
Як без Сонця іскра —
не вогонь.

причина? В термічному цеху? Звідти заскреготали гальма. Але термічна обробка вся провадиться за рецептами й паспортними, виробленими саме в його, в технологічному, відділі. То десь і причина сховалася, мабуть, тут. Може якась нікчемна, мала? В найменшій часточці в розмірі, насиченості, температурі, структурі металю? Але ця часточка десь сховалася, пришикла і забрала йому сон, спокій, нависла над ним небезпекою. Таж півтора десятка років за його технологічними нормами виробляли ланцюги до велосипедів! І ніяких проблем. Навпаки — похвали, нагороди. А тут якимсь прокляттям все впало на його голову. Б'ється, перевіряє, дошукується і не знаходить причини. І щобільше вдається ла-

м'яттю до своїх дослідів, то глибше впадає в розгубленість. Мучить себе припущеннями й докорами. Чи не мситься на ньому те, що він, інженер холодної обробки металів, осмілився взяти на себе обов'язки технологічних процесів термічного профілю і цим стяг на себе всі гріхи, за які не буде помилування від "божків" і їхніх ретельних архангелів? За цей короткий час Левіт зникчменів, посірів. Його спокійної плавної ходи наче не було. Він уже навіть не ходив, а, висунувши вперед голову, почав бігати, наче від чогось утікав. На столі не міг спокійно тримати рук. Вони йому вистукували, як у телеграфіста біля апарата "Морзе". Під час розмови тремтів щелепою. День і ніч копався у книжках, каталогах, паспортних. Не всидить на місці. То він біжить у спецвідділ перевірити працю автоматів, то в термічний цех, то до апарата, що виміряє силу на розрив — ланцюги не витримували. Завідувачка лабораторією Клавдія і лаборантка Малюк не могли без болю в душі відповісти на Левітове питання.

— Ну, що? Як?

— Так само, — відповідали. — Багато тріщин... Особливо на роликках і обочнях.

Вони обидві бачили, як ці відповіді вражали Левіта. Але не могли приховувати правди. Тільки Іксманова Геня, скоса позираючи, спокійно заїдала бутерброт шоколадовою цукеркою "Ведмедик-Мішка".

Кожне деренчання телефона падало на Левітові нерви нестерпними тортурами. Схоплювався ночами, хоч ніхто його й не викликав. Якоюсь полегшою, маленькою надією огорталося його почуття, коли до нього приходив секретар запартакому Хіменко. Вони були ровесниками. Непомітно зблизилися своїми характерами, людяністю. Сам-на-сам вони не вдавалися навіть до формального самозвеличчання. Секретар називав Левіта — Петя, а Левіт секретаря — Міша. В останній візиті секретар заспокоював Левіта, що скоро-скоро все вясниться і налагодиться. Секретар примовчав, що він мав намір рішуче натиснути на управу заводу запросити для консультації фахівця великої марки рівнобіжного профілю з Москви. Та несподівано налетіла буря, закрутила, заметала, як вихор листям, і секретар зі своїм добрим наміром спізнився.

Одного дня, десь по обіді, на подвіря заводу влетіло велике авто НКВД. Три тузи висіли з авта. У повній формі, з належними регаліями на них, всі випрасовані, випасені, відгодовані. Поважною ходою, як вершителі благ земних і законів, попростували до спецвідділу. Усі стрічні з надмірною чемністю від страху прискали з дороги, як перед леопардами дрібнота. Не одній матері з дітьми довелось, мабуть, вмитися гіркими після таких відвідин "славних" чекістів, оперезаних портупеями. Усі троє зникли в приміщенні воєнпреда. По довгій павзі, викликаній телефоном, у кабінет воєнпреда побіг, висунувши вперед голову, інженер Левіт. Довго очищали грішника у сповідниці воєнпреда. Як і в чому, того, того, звісно, ніхто не знав. Недарма все це робилося за дверима, обкладеними повстю і обби-

тими дерматином. Про це довідувалися тільки з наслідків таких візит. Але у своїх припущеннях здогадники рідко коли помилялися. Там, за дерматином, як на шальках аптечних вагівниць, чекісти виважували: Або — Або! Перед сповідуваним яснів єдиний вихід — негайно виконати ультимат. А ні — прощай рідня й безповоротний маршрут на Соловки. Норильськ, Колиму. Або... в потилицю куля.

Коли трійця від'їхала, з утаємниченого кабінету воєнпреда вийшов Левіт. Сіро-жовтий, як приречений на смерть. Довго стояв на місці. Не знав, куди йому податися. Та чи й потрібно було кудись далі йти? Він не міг уже бігати. Не подався головою вперед. Вона, якась важка, сама падала йому на груди і він дивився в землю, наче щось у ній згубив. Не спонуканий потребою, а так, за звичкою, Левіт ледь-ледь поплився у спецвідділ. Тисяччу зойків і грюкоту какофонія шекла впала на Левітову голову. Раніш, бувало, багатоголосся в цехах видавалося йому творчою музикою металю. А тепер всі ці стуготіння, гудіння, скрегіт, яси, шум, шипіння нестерпно клюкали у серце, в душу, в мозок. Погрозами, докорами, впиналися до вух словами — оборона, оборона, оборона... Здала ядушно десь сичало — саботаж, саботаж, саботаж... З трансмісією шаркотіло — шпигун, шпигун, шпигун... Левітові туманіло в голові. Підійшов до чуда автомата-збирача. Автомат не працював — заїло. Біля нього копошилися робітники. Збоку, наче кубло гадюк, купою лежали ланцюги, що не витримували проби — рвалися. Левіт відрушно одірвав очі від купи браку. Але якась невидна сила знову повертала його туди, до кубла гадів, що сплилися мусянжовими хребтами, як полоз навколо своєї жертви. Дивиться й не може відірвати очей. Як сонний, що хоче глянути в бездонну прірву. Він знає, що там йому кінець. Але спокуса на шепотом штовха, підгонить. Підійди, глянь! І він суне, підходить. Витягає шию. Пориною очима в чорноту. Та, коли від запаморочення йому темніло в очах, раптове пробудження виривало його зі сну, обливаючи сонного холодним потом.

Під кінець зміни, за якимсь внутрішнім поштовхом, Левіт поплентався до лабораторії. Лаборантка в цей час возилася з мікроскопом, а завідувачка щось писала. Побачивши Левіта, вона підвелася з місця. Левіт, не відходячи від дверей, довго мовчки дивився на Клавдію. Дрібно тремтів щелепою, хотів щось спитати й не міг. Та очі його світилися таким благанням, якого не вимовиш словами. Клавдія зрозуміла, про що хотів спитати Левіт, і, ствердно хитнувши головою, ледве чутно сказала: "Так само"... — додати "Петре Самійловичу" вона не мала сили. Щось коряве стало їй посеред горла, відібрало мову. Левіт схопився лівою рукою за одвірок. Заплющив очі і так простояв якусь хвилину. Весь білий, з восково-безживним кольором обличчя і рук. Клавдія і Малюк безпомічно дивилися на нього. А коли Левіт, нічого не сказавши, мовчки вийшов із лабораторії, Клавдія не витримала, впала на стілець і, здавивши руками голову, вся затряслася в німому риданні. До неї підбігла лаборантка й, озираючись на двері, чуло зі страхом засипала.

— Клавдіє! Що ви робите?! Перестаньте... Хтось побачить...

Левіт важко сунувся сходами до свого кабінету. Тримуючись за поручні, всилу перемагав кожний приступець. З кожним кроком нестерпно стукало йому в скроні, у тім'я. В уяві ворушилося кубло гадюк. Навратливе "Так само" все глибше в'їдалося в мозок.

Інженер механік Ярський, за неписаним наказом, виробив сам собі звичку — приходити на завод за півгодини, а то, бувало, й за цілу годину раніше, як починалася робота. Ніхто йому за цей наддаток часу нічого не платив. Але атмосфера на заводі була так густо насичена маніякальним духом шпигунства, шкідництва й саботажу, що йому про це ввижалося й уночі. Особливо, коли запрацювали у цехах спецвідділів. А за якийсь недогляд, навіть не з його вини, його могли здмухнути, як комара вітром. Тому він і послішав, доки зййдуться робітники, оглянути мотори, варстати в усіх кутках належної йому дільниці. Цим разом, за нашептом якогось внутрішнього голосу, його найперше погнало на другий поверх. З останніх приступів Ярський побачив крізь скляну стіну, що й Левіт уже в своєму кабінеті.

— Раненько! — подумав Ярський. — Але чого це Левіт забрався на стіл? — здивувало його.

Та коли Ярський підбіг до дверей, щоб привітатися, він побачив, що Левіт не досягає ногами до стола. Ярський метнув очима вгору й на мить остовпів, заляк. Левіт висів на мотоцикловому ланцюзі, причепленому до гака в стелю. Нечуваною силою — Ярський навіть не пам'ятав — його кинуло через сходи вниз, у коридор і він вибіг надвір. Та, мабуть, хтось інший виявив цю драму, бо коли Ярський вихопився з дверей, на подвір'я заводу увірвалося декілька авт з енкаведистами. Ооточили всі виходи. Нікого не пускали в середину заводу. Розгнали гурти робітників, що сходилися на роботу, щоб не мітингували. Робітники перестрашено ззиралися, не розуміючи, що сталося на заводі.

Та швидко новина, як сіль крізь незримі шпари черепка, просочувалася в усі закутки заводу й робітники знали, що у своєму кабінеті завсизв'яв інженер Левіт. Частина енкаведистів незабаром від'їхала, а решта розповзлася по цехах пильнувати, щоб робітники не збивалися в гуртки й не плескали язиками. Та люди, поза вишуканими заборонами червонококардних жандармів, навчилися говорити без голосу і слів — очима, і до кінця роботи всі знали про наміри "владасть імущих" найшвидше замести сліди свого злочину.

Левіта, за ритуалами християнських традицій, мали б поховати третього дня по смерті. Але чи то за бажанням Левітової рідні ізраїльського роду, чи, найімовірніше, за наказом НКВД, змуси-

Нехай це буде Вашою амбіцією, Дорогий Передплатнику, — приєднати бодай одного передплатника "Нових днів"!

ли рідню поховати небіжчика того ж дня. Але про це ніде ні слова. Жодного оголошення. Всякі промови й громадську церемонію поховання заборонено. Усе наказано зробити поспішно й за-секречено.

Та робітництво все ж довідалося, що похорон має початися з будинка, де жив інженер Левіт. Пізнього вечора, коли вже цілком стемніло, чоловіки й жінки почали скрадливо збиратися біля невеликого двоповерхового будиночка на розі глухої вулички, рівнобіжної Сумській, що перетинала Новомосковську. Був березень місяць. Сніг інтенсивно вже танув і прибулим доводилося чалпати баюрами та розквашеним снігом з болотом. Вулиця неосвітлена, темна. Скільки прибуло людей, важко навіть сказати, бо вони всі тупили темними тінями по під парканами та заїздами, щоб не потрапити, бува, під пильне око "ліхтарика". Проти будиночка спинилося велике вантажне авто. Обернули донизу борти. Винесли з двору домовину з небіжчиком і посунули її з тильного боку глибше в кузов. У приголомшеному мовчанні процесія рушила з місця. За автом гуртом ішла Левітова рідня. За нею дихова оркестра заводу, яку надіслав на свій ризик секретар завпарткому. За оркестрою люди. Вони, хто зна, де й набралися. Наче самі паркани ожили людьми й темним довгим хвостом повоклися слідом за машиною з домовиною. Оркестра, замість узвичаєного на цивільних похоронах "Ви жертвою впали", грала під час походу похоронний Шопенівський марш. Глухі звуки важко, наче з підземелля, ледь-ледь випорпувалися назверх холодної мокви. Підштовхувані гулом барабана, підбирали по дорозі мідяну розпуку баритона, корнетів, кларнет і, підхопивши зі шпиля напруги зойк літазрів, стрясали темінь ночі брязкотом шибок у вікнах маленьких будиночків принишклої вулиці.

Тра-ам! Тра-ам! Та-там-там!...
Тра-ам! Тра-ам! Та-там-там!...

Втративши снагу, звуки оркестри поволі стихали, опадали і довго в унісон глухо гули на тлі ритмічного чалапкання сотень ніг, що брели баюрою. Тоді хтось із рідні, чи брат то, чи племінник, не стримавши болю душі, істерично викрикував.

— Петю, Петю!... Навіщо ти це зробив?!

Але Петя мовчав. Мовчали люди. Мовчала ніч. Процесія поволі сунулася на північ-схід міста Харкова, до крематорія. Заля крематорія не могла вмістити й половини людей, що супроводили небіжчика. Хто не зміг зайти в приміщення, поверталися домів. Домовину внесли у залю, поставили на плаский вогнетривкий візок. Підкотили до мурованої стіни. Важка ляда відсунулася вбік. Візок з домовиною вкотили в сліпучо-пекельну пашу. Домовина потиху осіла на якогось півтора метра вниз. Ляда стала на своє місце. Принишкли у вазонах квіти, на підставцях урни.

В тужливому Шопеновому: — Гу-у! Гу-у!... Гу-гу-гу!... — Петро Самійлович Левіт відходив у інший світ.

Яка є ваша ціль у житті?

Чи знаєте, чи ні, що ви хотіли б зробити з вашим життям, у вашій громаді є кваліфіковані та відчутливі люди, які можуть вам допомогти.

Якщо ви вже знаєте, чого ви бажаєте, особи такі як члени вашої місцевої Home and School Association, представники вашої місцевої Chamber of Commerce, дорадники з Canada Employment and Immigration, місцеві дорадники вишколення або координатори Ontario Career Action Program — можуть вам допомогти. Якщо ви все ще непевні про те, що бажаєте робити, поговоріть з вашим шкільним провідницьким радником, або дорадником місця. Ці люди можуть вам дати інформації про ряд можливостей вашої кар'єри; про деякі з них ви навіть не думали раніше.

Кінцеве рішення завжди залишається за вами, однак це не означає, що ви мусите самі його досягнути. На це є люди, які є зацікавлені тим, щоб вказати вам на те, як ви можете скоріше досягнути вашу ціль.

Якщо ви бажаєте більше інформацій про зване вишколення, тільки відітніть цей купон у цьому оголошенні й вишліть нам, а ми вам вишлемо список осіб, з якими ви сконтактуєтеся у вашій окрузі.

Під час "Онтарійського Тижня Кар'єри" (29-го жовтня — 4-го листопада) — включіться.

Зробіть так.

Secretariat for Social Development Ontario Youth Secretariat 2nd Floor 700 Bay Street Toronto, Ontario M5G 1Z6	 Ontario
Yes I am interested in receiving more information on career education	
Name	
Address	
City	Province
Postal Code	

НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ

(Ненько моя, Ненько...)

(Продовження з попередніх чисел)

І от він — переді мною. Живий Борис Матушевський, один із двох, посаджених на лаву підсудних членів СУМ. Живий і здоровий, з прекрасною пам'яттю і — на превелике щастя — не боїться про все те минуле згадувати.

В чернетках своїх я засекретив його псевдонім — Андрій Петрович М. Пролежали чернетки півроку — ніхто їх, хвала Господу, не шукав і в очі не бачив (маю на увазі, що після першого обшуку в мене я, наляканий, весь час чекаю повторів, особливо оце зараз, коли годинами стукочу на машинці і те чують і сусіди, і під вікнами чуть). Сів я опрацьовувати чорнові, сів одразу за машинку — і замислився. Залишити псевдонім? Знову те саме виходить — який же живий свідок? І цитувати мені доведеться шматки з матеріалів суду й слідства, де йдеться про Матушевського, а не про Андрія Петровича? — надто вже нескладно демаскувати його. Та й фото Бориса Федоровича для повнішої переконливості хотілося б мені сюди вклеїти... Не можна мені без нього, без його живих спогадів. Та яких спогадів!

А власне — ну, прийдуть, ну — знайдуть. Моя вина — моя відповідь. Він в чому завинив? Щиро й одверто, повіривши мені тільки через те, що вже надто добре знав мою маму, дещо розповів? Так зрештою — не давав Борис Федорович нікому підписки про мовчання і ніхто від нього тої підписки не відбирав. І спить, дорогий Борисе Федоровичу, спокійно!

Отак. І тепер нам з Тобою, читачу, набагато легше житиметься; знайомі ми вже з Всеволодом Михайловичем Ганцовим, а тепер заговорить і Борис Матушевський. І ні для чого мені перед Тобою "темнити" — мовляв, відгуки голосів з процесу — це хтось з учасників справи СКВУ розповів децицю моїм "свідкам епохи". Тобто, було й таке, Голоскевич і Ніковський справді розповідали, та більшість свідчень — це спогади Бориса Федоровича Матушевського, якому я... готове було зрватись: вклоняюсь... Якому я вклоняюсь...

А мабуть-таки — вклоняюсь. Вашому, Борисе Федоровичу, понівеченому життю. Вашому жителюбству, яке після всеї тієї минувшини дало Вам лишитися повнокровною людиною з вірою в життя. І нехай в минулому тому Ви, тоді двадцятидвохрічний студентик, показали на себе прищипити:

"Як і Павлушков, визнає (до речі, й мова, бач, не пряма, за Вас слідчі висловлюються — Г. С.), що "СУМ" була терористична організація, маючи за мету застосовувати терористичні акти проти видатних діячів і радвлadı..."

а на запитання — "Чи засуджуєте діяльність "СУМ"? — відповіли:

"Звичайно, засуджую. Я вважаю, що був під впливом цих самих авторитетів — Єфремова й інших- що, одверто кажучи, авторитетами для мене тепер не залишилися"...

З останнім — о, як треба погодитися! Коли у Вас на очах ці "авторитети" облили себе гівном перед усім світом, продали свою віру й свої ідеали — які вже тут авторитети!...

Ви там, на суді, не звели на себе наклепу. Адже з усіх злочинів, що їх "шили" членам СВУ і СУМ, єдина реальна справа, що існувала насправді, — це написання Вами особисто вірша на смерть Петлюри і організація таємної панахиди по Петлюрі в Софійвському соборі з розкидуванням листівок, які закликали: берегти пам'ять отамана.

— Це було, — відповідаєте Ви сьогодні на моє запитання, — Петлюру вважав видатною людиною, він і справді був визначний діяч, вам, людям молодших поколінь, подано його викривлений бузувірський образ. І панахида в Софії була. Офіційно правили молебень з приводу десятиріччя смерті Івана Франка, але ми нашепотіли знайомим, кому довіряли, а ті — своїм: нехай подумки моляться за убитого Симона Петлюру. І листівки виготовили — штук з сотню, не менше, — і там в Софії роздавали людям і розкидали...

Вам, Борисе Федоровичу, можливо й було в чому каятись. Ви припустилися таки протизаконних дій: розповсюджували листівки. Це вже серйозно, за це можна судити. Ви й Ваш співучасник по молебню й листівкам Павлушков — ви й справді винні. Ви — єдині! Останні 43 посаджених на лаву — ні в чому! Жодного злочинного вчинка за душею в жодного з них — 43-ох, які, як ми добре пам'ятаємо, — "зливаються в єдину постать українського воєвничого фашизму".

А Ваше, Борисе Федоровичу, останнє слово? Дзвінке й достойне, хоч його й спаллюжили в газетах, лишили тільки покаюнну частину, котру за Вас "сочинив" Ваш оборонець Волкомірський. В газетах лишилося:

"Цілком щиро засуджую колишні свої контрреволюційні настрої й діяльність. Я маю єдине бажання — це виправдати свою провину перед тудящими України. Я кажу ці слова щиро, одверто, як це може казати тільки юнак".

А викреслене газетами — ось:

"В своїй любові до рідного краю я наслідував заповіти мого батька, який вчив мене любити Украї-

ну так, як любив її сам — любив, жертвуючи всім найдорожчим заради служіння Вітчизні. Для мене батько мій завжди був взірцем, по ньому я рівняв своє життя!"

...Ось розповідь про Бориса Федоровича Матушевського. Доля, — вірніше, як зараз побачимо, долі, — що найпереконливіше свідчать, як планомірно, безжально, під самий корінь і з усіма молодими пагоними винищувалося радянською владою древо української інтелігенції. Радянською владою? Чи не занадто? Може, Сталіним? Може, свреями-депеушниками, що мстилися за погроми? Ні, не євреями, ні до чого тут євреї, якщо Ти, читачу, завдяки моїм неодноразовим поминанням Бруків-Правдних, схилиєшся до висновку про мої антисемітські настрої, — то упереджую Тебе: нема в мене тих настроїв, нема, не було й бути не може. І не Сталін винний. Почалося при Леніні. І не Ленін винний. Все жахливе, що відбулося на нашій землі після перемоги Великого Жовтня, — винищення селянства, рубання голови інтелігенції, слідство з тортурами, безкінечний терор, — все це було запрограмоване в той самий день і час 25 жовтня (7 листопада за новим стилем) 1917 року, коли перемогла ленінська революція й диктатура пролетаріату; на крові утвердилася радянська народна влада — кров'ю народною вона живилася у всі сталінські і несталінські п'ятирічки...

19 квітня 1944 року Віра Олександрівна Матушевська написала сину Борисові останнього свого листа з Темняківських таборів у Мордовії. 28-го квітня вона померла. Було їй 67 років.

Любі мої, дорогі, кохані мої, далекі істоти!

Я тяжко заслабла, спочатку був грип, а потім ускладнення на серце доводило мене до могили. Мушу з вами, моїми дорогими, попрощатись. Усіх згадую, усі Ви стоїте у мене перед очима з татусем на чолі. Земним укліном прощаюсь з Вами. Земним укліном вклоняюся тій великій силі духа, яка втілена в вас, тій силі, що заставила татуса одірватися од любові сім'ї і смерти на чужині, на посту, що заставила Бусика¹⁾ своєю поведінкою викликати глибоку повагу і захоплення людей, що чули його слова на великому зборі²⁾ "светлое единственное пятно среди темноты", "запахна чудова квітка серед бур'яну і реп'яхів людського занепаду", — сказала одна жінка, — "свіжий вітер серед тиману і задухи" — слова Наталі Данилівни³⁾. Бусика спогад про свого батька, що навчив його любити свій народ, був перейнятий таким піднесенням і шляхетством і яскраво відрізнявся від усього тону оточення, що навіть самі суворі і люті слухачі з опозиції (читай — прокуратура і суд, Г. С.) стихли і підлягли тій духовній красі, що виявилася в словах пошани до батька.

Ця духовна сила виявилася у Юрасика в його листах до мене, в його бажанні взяти темою дипломної роботи шлюзування річки Дінця⁴⁾. Це з 13 років берегти таку любов до своєї країни! Одірвавшись од неї ще 13-літньою дитиною! Все своє життя носити в душі її образи... І донечку свою назвав суто-українським ім'ям, моїм бажаним ім'ям, що марилось мені назвати свою дочку,

а довелося звати онучечку... А Васильочок⁵⁾. Ця нерозцвіта квітка... Його багата обдарованість, його душа наповнена звуками, любов'ю до природи, такою глибокою, тонкою, проникновенною любов'ю до мрійної краси рідного ліса особисто, його складна психологічна вдача, його зовнішня юнацька рідна краса... і все це дороге, безцінно дороге, рідне загинуло...⁶⁾. Бабусенька наша, мамонька моя, з такою безкінечною кротістю, добротою душі, яка в той же час заповнена високими почуттями — широкими, всесвітніми почуттями краси добра і правди й любові до людей. Во всякій своїй духовній красі воно виявилось в часи Турецької війни, коли, піднявшись вище звичайного почуття матері до своїх дітей, вона покинула на руки бабусі двох нас малих діток і пішла на широкий шлях допомоги раннім бійцям і страдальникам. І далі, в часи допомоги голодуючим у 1899 р., коли, на виклик Червоного Хреста, молодь медичного інституту записалася в отряди їхати на працю в небезпечні і тяжкі умови і од батьків полетіли телеграми — "пожаліти старого батька, не покинути осиротілу матір, або сестру" — од моєї мами, у якій я була єдиною дочкою — я одержала благословляючу депешу їхати на допомогу голодним, хворим. Ця депеша ходила по руках у моїх товаришок, її перечитували, нею милувались, мені заздрили, що у мене така мати...

Пропускаю середину листа. Згадує мати рідних і близьких своїх — і в кожному образі бачить "втілення обов'язку, честі, довгу перед державою і громадянством..."

Звертається мати до своєї невістки українки, з якою за кордоном одружився старший син:

А моя дорога, хоч і невідома ще мені невістонько Галю! Я тебе не знаю, але вірю, що ти будеш вірним подружжям моєї дорогої дитини —

1) Домашнє ласкаве наймення сина Бориса.

2) Тобто — на процесі СВУ, закономірне маскування в листі з табору, де цензура лютувала.

3) Так, друзі, що потрапили на процес, розповіли матері про останнє слово сина. Слово було гордим і дзвінким, я вже казав про це. Мати не чула сина, її не допустили в зал харківської опери: ще під час слідства кинули на місяць до в'язниці за те, що разом з іншими матерями штовхалася під стінами Лук'янівської тюрми й "вела антирадянську агітацію серед радянських жінок", а потім відібрали підписку про невиїзд з Києва.

4) Юрій — старший син Матушевських. В 1919 батько взяв його з собою за кордон, там він і залишився, нині проживає в Америці. Про батька й Юрія я зараз оповідастиму.

5) Василь — молодший син. Коли писала мати ці передсмертні рядки, його вже закидано було мерзлою землею в одному з Тайшетських таборів. Матір не сповістили про його смерть.

6) Ні, повторюю: мати не знала про загибель Василька. Борис, одержавши 1943 року звістку, не повідомив, приховав од матері; все просто: мати. Серцем почула.

Андрій Павлович Матушевський

i

**Віра Олександрівна
Матушевська**

1900 рік

первенця Юрасика, що ти поділятимеш з ним усі його духовні — художні і життєві переживання, що ти збережеш і піддержиш і розвинеш його дарування. Його шлях намічався шлях художника, як Василька — композитора, а Бусика — літератора, але не судилося... Ти остання прийшла до нашого роду і я вірю, що ти будеш міцним звеном, що також буде зв'язувати і на далі наш рід, зв'язаний тим почуттям, яке я тепер переживаю, одходячи тепер од вас, моїх дорогих, у далекий путь. Це почуття щастя (моя розрядка — чуєте, чуєте?! щастя! — Г. С.), що доля дала мені пережити з усіма вами, подяка цій долі за це щастя, високе щастя, радість, що ви усі мені дали, радість, що у вас живе джерело цього щастя — любов до рідного краю, що зв'язує нас усіх, через яку виявляються і ваші чудові душі, ваші високі почуття... Я щаслива цим і глушу в своєму серці ту біль, що мучає зараз мене: тепер після усього пережитого, поруч вашої зрілості, свідомості мати щастя пережити з вами останні дні свого життя, пригорнути до свого серця останній раз.

Пригортаю, цілую і до землі вклоняюся тій великій силі, що держить вас і мусить держати на далі у житті...

Останнє бажання і заповіт:

що тільки збереглося для увіковічнення пам'яті високої нашого незабвенного татця — зібрати і передати до Академії в його відділ. Написати мемуари не встигла. Коли Буся зможе що зробити, нехай збере колись у Юрасика про татця... Чи збереглася коричн. картонна папка, що була в дубовому шафу? Які збереглися папки з узорами, орнаментом, яка сорочка, килим чи рушник — усе для Оксанки та Юрасика — нехай Юрасик виховає у неї любов до рідної краси художн., а Буся — любов до пісні. Цілую усіх...

Як не хочеться вмирати, хочеться ще жити. Лікар каже, що у мене ще свіжий, ясний, навіть "молодий" ум, а серце оджило, легені теж ще

хороші, а вмирати доводиться. Одпuste приступ — ще трохи дихаю, а тоді знову задихаюсь.

Обнімаю усіх, прощайте.

Віра Матушевська

Тебе, читачу, не вражає це прощання? Мене воно приголомшує. Сльози читати заважають. Вчитайся, проникни: про що думає, що бачить пепел собою в останню свою годину ця жінка. ЛЮДИНА — нещасна тілом і велика духом!

Була вона лікар. І невтомний громадський діяч — на благо української культури. І вірний товариш чоловіка. І вихователь достойних рода свого дітей.

Федір Павлович Матушевський народився 1869 року в містечку Смілі на Черкащині, а помер 1919 року в Афінах. Народився в білій багатодітній сім'ї псаломщика, помер послом Директорії в Греції. Вчився в бурсі, в семінарії, в Дерптському університеті. Викладає, редагує газети й журнали, пише статті, есеї і великі праці про найрізноманітніші проблеми україністики. В 1906 році, будучи першим редактором першої щоденної української газети "Громадська думка", зареєстрований парським урядом, сидів у Лук'янівській тюрмі. Дружив з кращими представниками передової української інтелігенції, з Франком, Кропивницьким, Лисенком, Старицьким, Ломаницьким, Зацьковецькою, Грушевським, Грінченком, Коцюбинським, Лесею Українкою. І не б не перебував — одна з головних турбот об'єднати українців, організувати їх на розширення справи української культури: в Дерпті заснував українську студентську громаду з хором і театром, все життя підтримує тісні зв'язки з петербурзькими українськими колами. Його обирають головою українського клубу "Родина".

Невтомно веде українську пропаганду і дружина: курсисткою в Петербурзі — активно працює в студентській українській громаді, лікарює в Боярці — в роз'їзді возить із собою грамофон з українськими піснями. Шевченка читає селянам, за що йшли на неї доноси. Потім, уже за

радянської влади, працювала в Києві в поліклініках — і була членом комісії ВУАН по складанню словника живої мови й медичного українського словника, збирала пісні для видання.

Послом до Греції потрапив Матушевський за спогадами сина Бориса так. Рік 1919; в Києві — нарешті вже міцно — Директорія. На вулиці зуляняється біля Федора Павловича автомобіль, виходить Петлюра, тисне руку старому своєму знайомцю.

— Федоре Павловичу, любий, прохання до вас. Складайте манаття, підбирайте собі підхожу дипломатичну місію та ланяйте до Афіні.

— Та я ж не дипломат! — здивувався той.

— А я — військовий? Бухгалтер — а от дозодиться.

— Що ж це ви вже й до нас, соціалістів-федералістів — за послугами? — покепкував Матушевський.

— Не до партійної чистоти зараз, — відповів Петлюра, — катма культурних людей, мов наші хохли не знають.

Загальновідомо, що стараннями царату освіта на Україні, так блискуче поставлена в сторіччі XVIII, наприкінці XIX й початку нинішнього сторіччя переведена була нанівець.

І Матушевський став збиратися. Важко хворів — серце, туберкульоз. Міркували, радилися. Вирішили — Греція, клімат, швидше вилікується. Взяв із собою старшого сина Юрка, аби менше нудьгувати. Чому не всю родину? А й на думку не спадало, що покидають Вітчизну навіки. Підбираючи собі склад місії, всіляко відмовляв новий посол їхати сім'ями:

— Сміятимуться! Циганський табір прибув!

У січні 1919 місія виїхала. В жовтні Федір Павлович помер, клімат Греції виявивсь не для нього.

Хоч як дивно, Борисові на процесі в 30-му ні слідчі, ні суд не згадали батькового служіння Петлюрі. Записали — походження з попівської родини — і квіт.

Одним з друзів і сподвижників Матушевського був і С. О. Єфремов. В одному з некрологів ("Вільна українська школа", 1919, № 4-5) названо його слова:

"...напевне, багато знайдеться людей, які від Ф. П. понесли в світ ту велику любов до людини і до рідного краю, якою жив їх товариш-учитель... Була це людина високої громадської етики... Цей м'який лагідний, кришталево-чистий чоловік якось потрапляв угадувати людей, еднати їх круг своєї особи, він високою мірою посідав великий секрет пакування над душами й навертання їх до того, чим жила його власна душа".

Якщо Федір Павлович — інтелігент у другому (чи, може, й у першому) поколінні, то дружила його Віра Олександрівна — з старовинної інтелігентської родини. Батько її, приват-доцент Харківського ветеринарного інституту, помер, коли доньці минуло три роки, виховав її дід — протоієрей Тимофій Павлович, настоятель Харківського катедрального собору. Віра Олександрівна скінчила в Харкові Марійську гімназію, в Пе-

тербурзі — Бестужевські вищі жіночі курси й жіночий медичний інститут.

У 1937-му її заарештували. Звинувачення — очолювала організацію дружин в'язнів (запитати: така організація — злочин?). Тюрма на Лук'янівці, тут у 1906 сидів чоловік, в 1930 — син, і тепер сидить молодший син, його забрали через дев'ять днів після матері. Вирок — десять років — Новосибірські табори. Там була лікарем, відповідно існувала. Перевели в Мордовію, в Темняківські. Працювала в амбулаторії для вільнонайманих. Поховали на цвинтарі для вільних. В 1948-му син приїхав на могилу, розшукав горбочок, табличку з номером, поставив огорожку, на дерев'яний хрест прибив мідну пластинку, зняту з дверей київської квартири.

ЛІКАР В. О. МАТУШЕВСЬКА

Поклав вінок з червоної калини — з України віз...

Молодший брат Василь пройшов у тій же справі СБУ 30-го року. Він ні слухом, ні духом не чіплявся ні до ТЕЗу, ні до СУМу. На процес його не відібрали: по ОСО одержав 4 роки, був він перед арештом студентом-архітектором. Апатитові рудники під Мурманськом, потім Архангельськ. В 33-му повернувся, ні до інституту, ні на роботу не брали, працював поденником на укріпленні схилів Дніпра під Аскольдовою моголою. В 36-му вдалося поновитися в інституті. Через рік — забрали. Помер у таборі на Тайшеті 29 липня 1943 року.

— Васильок вже тоді будував БАМ, — гірко кепкує Борис Федорович. — Ми з ним листувалися, я воював на Карельському фронті, метеорологом в БАО- батальйон аеродромної обслуги — Г. С.). І з мамою листувалися, ішли листи, дозволялося, викреслювали тільки, як щось не те. А чому не дозволяти, я на радянському фронті, мені рідні пишуть з радянського табору, я охороняю своїх рідних і радянські табори від фашистських загарбників — все логічно... Довго не було листа від Васі, пишу — що з тобою, захворів ти там, відгукнився. І одержую маленького такого саморобного конвертика, товариш його пише, Васильок, пише, помер від чахотки легенів і горла. Мамі я вирішив не говсрити. І не написав. Так вона і вмерла, не знала...

Знала мати. Знало серце матері.

І ще розповідає Борис Федорович:

— Коли в 58-му пішов я добиватися реабілітації, то з мамою вирішилося легко, швидко видати. А з братом почали зволікати. Якийсь питаю прокурора: а за що брата засудили — вдруге, в 37-му? Він мені показує справу — а там записано: мати втягла його в організацію дружин в'язнів. Я засміявся — слухайте, кажу, але ж брат мій, здається, мужчина? А він мені — "А ви чому так розмовляєте? І нащо вам взагалі все це про брата?" Я на нього як кинувся — "Тим самим старим голосом, кричу, забалакав? Для честі людської це треба, щоб ганьбу зняти з де-

ХЛІБ ТА ІГРИЦА

(Міркування неполітика)

Цікаво було спостерігати останні канадські вибори, а зокрема виступи трьох лідерів партій — сказати б: сказати б: вершини державної політики у популярній формі. Ось теми, які провідники вважали гідними уваги виборців і, очевидно, своєї власної: економія, інфляція, безробіття, заробітки і ціни, податки, права юній тощо. Були ще принагідні згадки про Квебек, двомовність і національну єдність. Але в основному вся увага була звернена на всемогутній доляр, усе крутилося докола нього.

А проблем у Канаді і взагалі у світі не бракує. Ось згадати б тільки побіжно такі, як екологія і нищення природи, занечистення, а то й затруєння довкілля: землі, води і повітря; або занечистення і забруднення людини: моральний розклад, фізичний занепад, алкоголізм, наркоманія, порнографія, злочинність, розлад родини і виховної системи, злочинність і дегенерація молоді; або проблеми т. зв. етнічних меншин, багатокультурність, збереження їх культур, традицій і мов; або права тубільців, індіан і ескімосів, колишніх власників цього континенту, яким його відібрано не надто гуманними і християнськими засобами і яким руйнують потрібне для збереження їх традиційного побуту довкілля, і так вони будуть зникати і вигибати¹⁾; або т. зв. третій світ, де мільйони живуть у неувяжній нужді, у будах гірших від наших стаєнь, а діти дістають їсти що другий день, щоб усім вистачило, і де безліч таки гине з голоду (а індустріялізовані держави, демократичні й тоталітарні, видають на зброєння кожної години один мільйон доларів!); або врешті закордонна політика, права людини, терор, тоталітарні системи, переслідування дисидентів і багато, багато інших.

Що ж три лідери сказали про ті всі пекучі питання? Нічого. Що вони думають про них? Невідома. Хто ними цікавиться? Мабуть ніхто. Як ставляться до них преса, радіо, телевізія? Можна сказати: ніяк.

Ось один вимовний приклад: представники т. зв. етнічної преси звернулися до трьох лідерів і до всіх кандидатів на послів з вимогою прилюдно виявити перед виборами своє ставлення до мультикультуризму і до прав людини, що ними нехтують тоталітарні держави, з якими Канада

втримує досить живі і приязні дипломатичні і торговельні зв'язки. Поскільки відомо, три лідери взагалі не відповіли ні прилюдно, ні писемно, а в новому кабінеті прем'єр-міністра Клярка колишній спортовець, посол Папроський, став міністром (зверніть увагу на чергу!) фізичної справності, аматорського спорту і мультикультуризму. А він навіть не належить до т. зв. внутрішнього кабінету, складеного з найважливіших міністрів, а з двома іншими підлягає котромусь старшому міністрові. Отже гаківка, бігання м'яч важливіші від багатокультурности. Золота доба міністра Кафіка минула покищо, але ж не безповоротно...

Етнічні журналісти висловлювали погляд, що коли не буде відгуку, т. зв. третя сила (небританське і нефранцузьке населення) мусітиме зорганізуватися для активної політики у наступних виборах. Отака урядова "мультикультурна" пощочина виразно вказує, як до них треба готуватися і що вже можна починати, бо уряд Клярка не має більшости і може бути дуже недовговічним.

Варта окремої і пильної уваги виховна система і молодь — майбутнє країни. Ось незабутній спогад з побуту на національній виставці "Експібішен" у Торонто. Повна зала підростків — безвусих лицарів і їхніх дам-смотриків. Виступає якийсь підозрілий тип і різними слизькими натяками заохочує купувати дуже інтересні, спеціальні, дискретні і зі зрозумілих причин прилюдно не продавані "французькі" фото. І деякі лицарі відважно пишуться перед дамами і купують.

Справжній шок: отже в цій країні можна прилюдно деправувати молодь — на очах поліції! Бізнес понад усе...

Дивна логіка: закон охороняє наше тілесне здоров'я, забороняє наркотики і карає за них. Але коли кожному вільно зотроювати не тільки собі, а й іншим душі, то чому не вільно тіл?

Ще один незабутній спогад: до міського автобусу всіла група учнів, приблизно 14—16 років. Молоді хулігани почали штовхатись і викрикувати всі найбрудніші, найнепрстойніші слова, які знає англійська мова. Треба признати, що в тій ділянці їхня освіта була цілком задовільна. Вони явно пописувалися, прозокували. В автобусі їхали старші жінки, дівчата, діти. Старші безпокоїлися, переглядалися між собою із затурбованими мінами, заклопотано перекидалися словами. Водій

брого імені! Для історії треба, щоб такі, як він тут, від історії правду не сховали!" Він забігав — "Пишіть, пишіть заяву".

Реабілітували Василька, навіть по першій сидці, по СВУ добився я реабілітації, хоча по ньому реабілітації зовсім не було...

(Далі буде)

¹⁾ Цікаво, що в новому кабінеті міністром став один негр (чорне населення за останніх кільканадцять років зросло чи не стократно), але ні один індіанець чи ескімос.

хмурился і на зупинці щось їм навіть сказав. Очевидно, він не мав авторитету і права надто змішуватися в поведінку пасажирів — вільних громадян. Вони ж нікого не нападали. Доїхавши, куди їм потрібно було, хулігани спокійно висіли. Ніякої справи з того не вийшло. Не було близько ніякого представника влади. А якби навіть і був, то не міг би щось зробити, бо ж демократичне законодавство запевняє кожному (отже й підліткам та хуліганам) свободу слова.

Відомі випадки, що молодь, яку часом обвозять у шкільних автобусах по місті, обкидувала прожохих усякими нахабними вигуками і нецензурними образами — і на те ніхто не мав ніякої ради. Що ж можна зробити, коли є свобода слова, а образи нема, коли нема шкоди для вашого бізнесу? А суспільство мовчить, виховники і вчителі мовчать, лікарі, психіатри і психологи, соціологи, навіть духовні мовчать.

Перед одною середньою школою, через вулицю був паркан довкола нової будови. На тому паркані принаймні пів року красувалися всі можливі нецензурні фрази. І ніхто — ні дирекція школи і вчителі, ні шкільна рада, ні, зрозуміло, поліція — не вважали за потрібне поцікавитися тим парканом, так що молодь мала добру нагоду доповнити свою освіту в тій спеціальній ділянці.

Нецензурне слово, вимальоване червоно на білій стіні на одній з головних вулиць міста, красувалося на ній кільканадцять років, аж врешті дощі й сніги змили його. Таких написів по місті доволі; вони бувають навіть на церквах.

Варта уваги поширення вандалізму по школах. Тільки одна округа в Торонто витрачає через вандалізм річно 35 тисяч доларів; ціла Канада близько 100 мільйонів! (Це тоді, коли скільки хоч би тільки індіанських дітей живе в нужді й голоді). Варта уваги і шкільна дисципліна. В одній торонтській окрузі було за три місяці цього року 60 випадків образ учителів і навіть нападів на них, побиття тощо. А про жахливий зріст злочинності серед молоді свідчить такий неймовірний випадок: чотири 14- і 15-річні хлопці закатували на смерть якогось слабоумного добрягу. Він напевно не зачепив їх.

Колись про таке писалося, як про потворний злочин, що кличе до неба о пімсту і є ганьбою всього людського роду; а тепер мало не щороку преса приносить серед інших звичайних вісток також вістку, що такий то юнак убив свою рідну матір чи батька. Це поміж вістками про врожаї і ціну худоби. Людська річ. Така ж людська річ — це випадки катування й калічення, а то й убивства своєї же рідних малих дітей, навіть немовлят. На такому тлі просто як дрібничка звучить вістка про "американізацію" Гамільтону: через вандалізм, напади, побої і навіть стрілянину в міських автобусах їздить поліція, щоб охороняти водіїв, публіку і майно.

До речі, кара смерті, як варварська, негідна цивілізованого суспільства, від років скасована, а тепер усувають зі шкіл також варварську фізичну кару. Взагалі поступове законодавство не карає, а тільки виправляє, перевиховує. Щоправда, висліді досить мізерні. Але на шляху поступу крокуємо невпинно вперед.

Люди старої дати ("олд фешенд") не погоджуються з таким поступом і розуміють інакше. Якби, для прикладу, ті 14-річні вбивники-садисти діставали хоч протягом двох-трьох місяців щотижня по 25 буків, вони б таки до смерті навчилися шанувати закони і людське життя. Але вони малолітні, дістануть кілька років у домі поправи, пройдуть там справжню кримінальну едукацію і, вийшовши на волю, при нагоді закатують ще з дві-три невинні жертви, а тоді й самі зогниють у в'язниці. Але буки? Пфе, яке примітивне варварство!

Цікаво, що цивілізоване суспільство не може погодитися з очевидним фактом, що злочинці-насилники — це найнижча, найпідліша і найнебезпечніша людська порода, яка розуміє і респектує тільки грубе насильство. Вони лякаються (і то не всі) тільки бука, кулі і шибениці. Зупинити їх, приневолити шанувати інших людей і закон можливо тільки безоглядним, грубим насильством. Ніякі "цивілізовані" засоби тут не до речі, тільки старозагінний закон: око за око, зуб за зуб. Їх "ідеал" і життєва потреба — нищити, і нищення треба стосувати до них — послідовно і систематично. Якщо ж їх "цивілізовано" толерувати, вони розмножаться, як зараза, і врешті знищать нашу цивілізацію і нас. У новітній історії можна знайти на те переконливі приклади. Три чверті людства живе в недемократичних системах. Якщо демократична цивілізація хоче зберегтися, вона мусить обороняти себе часом і недемократичними засобами.

Оце були приклади тільки з одної ділянки. А таких і подібних справ у нас легіон. І ось перед нами стає у всій своїй, сказати б, смертельній серйозності проблема майбутнього всієї держави, нації, можливо навіть цілої західної цивілізації. Коли виросте нове покоління — у розладнаній родині, без авторитету батьків, навчене думати тільки про власні права, а не обов'язки, без твердої школи, без військової служби, не навчавшись порядку, дисципліни і пошани до людини, до закону, до авторитетів, до моральних, релігійних і культурних вартостей — яке ж це буде суспільство? Яка це буде держава? Це буде хіба якась джунгля або якийсь концентрак для невольників.

Ніяке суспільство, ніяка цивілізація не може втриматися, не зацеплюючи молодому поколінню своїх фундаментальних вартостей, на яких вона побудована, і не виховуючи його в пошані до них. Найцінніша і найпотрібніша прикмета доброго громадянина: п о ш а н а. Без неї людське суспільство перемінюється в дику отару. А от є поважна підозра, що деякі вчителі систематично підкопують у душах молоді всяку пошану до вартостей та ідеалів суспільства, яке доручило їм (до речі, за доброю платню) виховання своїх майбутніх членів. Це злочин гірший від підпалу чи вбивства, це не тільки національна зрада, а й злочин убивства цілої культури! Але такі "виховники" спокійно "працюють" під охороною закону, який підкопують, користуючись свободою слова і думки, а на старість їх чекає добра пенсія. Звичайно, якщо система, яку вони мов тер-

міти підгризають, не завалиться й на їх тупі голови, бо такі наївняки звичайно не розуміють того, що готують загибель і самим собі. А держава? Виглядає, що деякі її функціонери бувають сліпі й глухі...

Чому ж мовчать провідники?

І от виникає питання, як це так, що провідні політики, керівники держави не займалися тими справами, навіть не згадали про них, а обмежилися до такої вузької, приземної тематики? Невже вони не бачать тих явищ, не розуміють їх загрозовості? Тяжко в те псвирити. Можливе, що вони не все достатньо ясно бачать, що їх кругозір обмежений вихованням, освітою, досвідом, політичною програмою тощо. Можна погодитись, що вони не на інтелектуальних вершинах свого суспільства, не провідні мислителі доби, а тільки практичні політики, а їх спосіб мислення прагматичний. Але не можна мати сумніву, що рівень їхньої інтелігенції куди вищий від пересічного і що вони напевно знають основні проблеми суспільства і держави, якою вони правили, правлять чи збираються правити. Ув чому ж справа?

А в тому, що демократичний політик залежний від свого виборця, від опінії загалу, і кінець-кінцем він мусить бути такий, яким собі його уявляє і якого собі бажає Його Величність Виборець — пересічний громадянин. Він, політик, мусить пристригати свою програму до розуміння пересічного громадянина, а те розуміння нешироке і неглибоке. Його цікавить перш усього його власна особа, його власні щоденні потреби і їх заспокоєння. Майбутнім він мало турбується. Він бажає якнайбільших заробітків, якнайменших податків (його ідеалом була б держава без податків), якнайкращих життєвих вигод (їх повинен би оплачувати не він, а хтось інший) і якнайбільше приємностей та розваг. Політика йому нецікава, у часописах він шукає перш за все спортових вістей. Його найвразливіше місце — кишень, тому до неї треба промовляти, коли бажаєте його уваги. А як уже конче греба поцікавитися політикою, наприклад — перед виборами, то його симпатії по боці тих, що найбільше обіцяють і найменше вимагають. Йому звичайно невтямки, що обіцяні блага будуть оплачені з його ж власної кишені. Він теж досить легко ті обітніці забуває. А так узагалі хай політикою сушать собі голови фахові політики, яких він оплачує. Доля держави, доля людства, атомова загроза, добро загалу, якісь ідеали волі чи справедливості, доля всяких голодних, гноблених чи винищуваних — дуже туманні речі, якими він не може займатися, маючи проблеми з податками та моргеджами і бажаючи заслуженого відпочинку й розваги перед телевізором, на спортовій площі, за чаркою чи в кіно, оглядаючи фільми тільки для дорослих, що тепер стали майже правилом. Є ще й добірніші, конкретніші розваги: ревії з дівками, що на сцені роздягаються, і квітуча порнографія. Проти неї ніхто не наважується виступати, бо зараз провідні журналісти, письменники, артисти, професори здійснюють несамовитий галас про обмеження громадянських прав і свободи індивіда, про цензуру.

Ніхто не має права їм забороняти щось читати, слухати чи оглядати. Яку руїну така розгнузда-ність може спричинити в молодих душах, які ще не осягнули їхньої "відпорности" і не мають їхнього інтелектуального навантаження, їх не цікавить. Найважливіше: Я і мої недоторкані права!

А пересічний обиватель про такі речі взагалі не вміє, не може і не хоче думати. Він собі живе з дня на день, у наївній вірі, що система менш-більш нормально функціонує і функціонуватиме далі, принаймні до кінця його днів. Він думає, як Люї XV: "після мене потоп". А нащадки хай журяться майбутнім і хай самі дають собі раду, так як він мусів робити і ще ось робить. Тяжко думати, що́ буде чи може бути колись. Гаразд, коли завтрашній день залевнений. А він хоче мати свій спокій і свою розвагу — "фан".

Колись у Римі безробітна товпа вимагала від влади "хліба та ігрищ" — або грозила революцією. Мислення сучасного пересічного громадянина в основному не ризніється від старовинного римського. Тільки побут і умови вельми різні, отже різні й вимоги. Тепер хліб для нього — це хоч 10-15 долярів за годину праці або добра платня безробітного. (Були вістки, що страйкарі-поштовики вимагали 40-годинної платні за теоретично 30-годинну, а практично 12-годинну працю тижнево). А ігрища — це тепер телевізор, кіно, спорт, катедж, авто, чарка, тютюн і різні інші приємності й вигоди.

Від таких пересічних громадян залежні демократичні політики. Тому вони мовчали про всі пекучі, але негрошові лиха країни. Очевидно, що на такому рівні ніяка політика неможлива, тому треба маневрувати, агітувати, гіпнотизувати, приманювати й обманювати, щоб могли робити необхідне, але незрозуміле масі суверенного народу. Але яке широке поле відкривається для спекулянтів і демагогів! Оце і є слабощі демократії. Без сумніву, вона — для цивілізованого і відповідно розвиненого суспільства — це найкраща з усіх наявних політичних систем. Нічого мудрішого від неї ще не видумано, і певно ніколи й не буде видумане. Але вона аж ніяк не досконала. І досконалої системи взагалі не може бути.

Корінь її лих у її основному принципі, що всі рівні перед законом і мають рівні права. Це вельми шляхетний принцип; він був би таки ідеаль-

НОВЕ ВИДАННЯ З ГУМОРИСТИКИ

"ЖАРТИ ЖАРТАМИ"

З такою назвою недавно вийшла друком у Девтроїтї збірка гуморесок Степана Підкови.

Книжка має 176 сторінок густого друку, збільшеного формату зі звичайною обкладинкою. Вивдав збірку автор своїм коштом (накладом).

Ціна \$5.00. — Адреса автора:

27 Adeline St. — New Haven, Ct. 06519, USA
Stepan Pidkova

ним, якби всі люди справді були рівні. Однак мати природа, на жаль, не звертає на нього ніякої уваги, досі не засвоїла собі демократичних ідеалів і далі продукує не серіями, на зразок заводів-фабрик, а індивідуально і тому дуже різних людей: пересічних (перезажно), талановитих (досить небагато) і Швайцерів та Айнштайнів (дуже рідко, винятково).

Але принцип є принцип: усі рівні перед законом і всі мають однакові політичні права: одна людина — один голос (у виборах). Це стосується і до африканських племен, що тільки-но виклювалися з доби неоліту і завдяки політично-адміністративному об'єднанню їх територій, за декретом стали "націями", і до старинних азійських народів, що тисячоліттями проживали в патріархальних і авторитарних системах, і до нашого західного, модерного і технократичного суспільства з деякими збереженими традиціями "дикого Заходу". А практично це значить, що Айнштайн чи якийсь генерал, єпископ, професор університету, винахідник або міністер і малописьменний робітник, 18-річний учень, недорозвинутий особняк з інтелектом 10-річної дитини або злочинець і дегенерат — усі рівні перед законом і мають однакові політичні права: їхні голоси у виборах мають однакову вагу і вартість.

Це покищо вершина політичної мудрости ХХ століття. Можливо, колись подумаємо ми, демократи, до того, що основні людські, індивідуальні права (право на життя, на харч і захист, на особисту свободу і безпеку, на освіту, на свободу думки і слова тощо) ніяк не мусять іти в парі з політичними правами, і що ті останні мають за передумову деякі кваліфікації. Адже 18-та дата народження не дає нікому автоматично розуміння основних політичних і соціальних проблем і здатності інтелігентно користуватися своїм правом вибору керівників держави. Так думати і в те вірити — дуже наївно.

Це не така вже й небувала думка. Відзиваються вже голоси, що закладання родини і продукція та виховання нового покоління вимагають поважних кваліфікацій і повинні залежати від державної ліценсії. Ясно, що таких ліценсій не мала б видавати державна влада, а окремі громадські суди чи комісії, складені з університетських фахівців тощо, після відповідних провірок чи іспитів. Жахлива загальна популяційна криза і масове фізичне й моральне звиродніння та злочинність цілком певно доведуть до таких заходів, — якщо, певна річ, людство не збожеволіє і не "розв'яже" всіх своїх глобальних проблем атомовою загрозою. Третього виходу, бачиться, немає. Згадані вгорі дикі вибрики молоді — це великою мірою наслідки розладу родини, занепаду авторитету батьків, їх каригідного недбалства чи неймовірної недолугости.

Оце дуже важливі, пекучі питання, ніяк не під силу пересічному хлібоїдові, який врешті й не має ніякої охоти сушити собі ними голову. При всій повені інформацій, безлічі часописів, журналів, книжок, відчитів, радіопрограм тощо, не зважаючи на всю величезну, піднебесну гору знання і

мудрости — тяжко повірити і зрозуміти, яка порожнеча буває в пересічних головах і яка пустеля в серцях, яка неймовірна вбогість і мізерія, яка безглузда мішанина примітивних уявлень і забобонів, який кричущий брак елементарних знань. Помітна частина суспільства — абстрагуючи від деяких технічних знань і справностей — розумово, емоційно і етично залишилася на рівні колишніх печерників-троглодитів. Є такі, що обожають Сталіна чи Гітлера, практикують якісь божевільні "релігійні" культу, вимордовуються взаємно і витворяють всілякі несусвітні нісенітніці. І не дарма деякі філософи мають поважні сумніви, чи Гутенбергів винахід спричинився до усунення анальфаетизму, чи до його поширення і поглиблення. Преса, радіо, телевізія — підносять вони чи обнижують рівень? Користуючись свободою слова і друку, які ж безглуздя поширюють часом деякі пророки, мудреці і реформатори — "спасителі" людства. А такий Іван чи Джон прочитає дві-три брошурки чи статті, і вже знавець усіх проблем, розуміє всі тайни і загадки між небом і землею. І дискусія з ним неможлива, всякий раціональний підхід безнадійний, він у непроникненнім панцері свого тотального безглуздя.

Чесні демократичні політики 90 відсотків свого часу й енергії витрачають на боротьбу з отаким примітивізмом своїх виборців, щоб провести необхідні заходи, і дуже часто безсилні їх прозасті. А нечесні — бо й такі бувають — роблять на ньому особисту кар'єру, не дбаючи ні про що інше, крім свого безцінного "Я". Чи не найкращий приклад, як не доладно часом функціонує наша система — остання криза пального. У найбагатшій і наймогутнішій державі світу не було кому хоч десять років тому подумати, що газоліну колись забракне і треба плянувати розв'язку. А однак не подумано і не заплановано нічого, мабуть тому, що Джони і Майки вважали зайвим думати аж так далеко наперед, коли газоліну було подостатком на сьогодні і навіть на завтра. Чому ж думати про позавтра?

Отака побудова на механічній рівності демократія, сліпа і глуха на всі невичерпні таланти й можливості індивідуальної, неумасовленої людини, звичайно на довшу мету копає сама собі могилу, а її місце займає згодом якийсь кровожадний тоталітарний Молох: фашизм, нацизм або комунізм. Її ідеологи і лоборники мусіли б погодитися з деякими основними і незмінними законами природи і поробити з них раціональні і практичні висновки, поки ще не пізно. Наша західня демократія поважно хвора на механічну рівність. Ця хвороба не ворожить їй на майбутнє нічого доброго. — —

Червень 1979 р.

**"НОВІ ДНІ" ЧЕКАЮТЬ ВАШИХ ПОРАД
І ДОПИСІВ НА РІЗНІ ТЕМИ
НАШОГО ЖИТТЯ!**

УКРАЇНЬКА МОВА В АМЕРИЦІ

I. Русизми в мові американських українців
(Стаття п'ятнадцята)

Вислів "потерпіє поразку" — явний русизм (від рос. "потерпел поражение"). Ні в одному українському словнику (1928, 1961, 1976) немає цього русизму. Натомість в усіх словниках української мови (одномовних і двомовних) є вислів: "зазнати поразки", а також вислів: "завдавати (завдати) поразки". Приклади: "Раніше... полк *завдавав* поразок" (Гончар). "Богдан Хмельницький розбив ущент польське військо під Жовтими Водами й Корсунем, а потім... *завдав* йому нищівної поразки під Пилявцями" (Довж.).

Слово "потерпіти" є в українській мові, але воно вживається в інших контекстах. "Бідні люди допустили вогонь до ями, та й самі *потерпіли*:" (Франко). "Місто *потерпіло* від землетрусу". "Християни, ми довго *терпіли*" (Коц.).

"*Похорони* пана К." — (рос. "похорони"). В українській літературній мові нормативне слово "похорон" (а не "похорони"). В словниках української мови зазначено, що слово "похорони" належить до слів, рідко вживаних в нашій мові. Ця позначка ("рідко") показує, що до нормативної лексики належить слово "похорон". Приклади: "Пишний *похорон* йому справили" (Рудан.). "Усе село було на *похороні*" (Кониськ.). "Вся рідня зійшлась на її *похорон*" (Н.-Лев.). "Поховав дід бабу і *похорон* відправив" (Нар. казка).

"У весняному *сумерку*" — від рос. "сумерки". В Рос.-Укр. сл. (Акад. наук, 1966) до рос. слова "сумерки" подано такі українські відповідники: "сутінки", "присмерки", "смерк", "сутінок", "сутінь", "смеркання" тощо. В укр. частині словника немає слова "сумерк" або слова "сумерки". У 9-му томі Словника укр. мови (Акад. наук, 1978) подано слово "сумерк" з позначкою "діял." (себто "діалектизм"). Отже замість цього русизму-діалектизму треба вживати слова, що належать до нормативної лексики української літературної мови. Приклади з цими словами: "Сонце тим часом зайшло, і *сутінки* землю покрили" (пер. Тена). "Із степу вже вставали передранкові *сутінки*" (Смолич). "В хаті стає напівтьмяно; ходять кольорові *сутіні*" (Вас.). "Зненацька хтось привітався до нього в *сутіні* прибережного верболозу" (Донч.). "Над землею насувались... *присмерки*" (Вас.). "Сонце зайшло, швидко сутеніє. У вечірніх *присмерках* тонуть поля". (Гончар). "Перед *смерком* я вийшов на берег" (Донч.). "Вже майже не видно їх у раннім осіннім *смерканні*" (Гончар).

Українські письменники на еміграції часом також недбало ставляться до своєї мови і засмічують її русизмами. Ось кілька прикладів уживання русизмів. 1. "Оборудованія" — з рос. "оборудование". Українські відповідники: "*устаткування*",

"обладнання", "устатковування". 2. За столом *чинно сидять*" — від рос. "чинно". Українські відповідники: "поважно", "статечно". 3. "безпризорні" (рос. "беспризорные"). Український відповідник: "безпритульні". 4. "*відчайними* рухами" — рос. "отчаянными". Українські відповідники: "розпачливий", "відчайдушний", "несамовитий", "нестямний", "шалений". 5. "зловіщо" — рос. "зловеще". Українські слова: "зловісно", "лиховісно" ("Темне небо *зловісно* нависло над нами" (Хижн.). "Візник *зловісно* блиснув очима" (Досв.). "У нього *лиховісно* блиснули очі" (Збан.); 6. "У *челюстях*" — рос. "челюсть". По-українському кажуть: "у щелепах". "У К. від обурення трусилася нижля *щелепа*" (Вільде). 7. "Погода *мрачна*" — рос. "мрачная". По-українському кажуть: "погода *похмура*". "Прийшов ранок, *похмурий, сірий*" (Гр.). "Настала остання пора пізньої *похмурої* осені" (Ле). "Похмурий неба схил..." (Зеров). 8. "Мрачність" — рос. "мрачность". Укр. слово: "похмурість". "Хмари бігли над руїнами міста, ще більше надаючи тим руїнам *похмурости*" (Дор.). "Невеличка скибка місяця *похмуро* освітлювала вихідців з того світу" (Стор.). "Часом і дощ перепадав і *похмуро* було" (Л. Українка). 9. "Пресловутий" — рос. "пресловутый". В Рос.-Укр. сл. за ред. С. Єфремова (1928) в укр. частині немає слова "пресловутий". Укр. відповідник до цього рос. слова — "славлений". Приклад "Славлена українська воля" (П. Куліш). Але це слово "пресловутий" може вживатися і в іронічному значенні. Тоді українським відповідником буде слово "горезвісний". Приклад: "Його погляди нічим не відрізняються від *горезвісної* концепції царського міністра Валуєва" (Смол.). Акад. Словник укр. мови (т. 7, 1976) подає слово "пресловутий" з позначкою "застаріле". 10. "В чому *заключалась* моя роля?" — рос. "заключалась". По-українському кажуть: "В чому *полягала* моя роля?" Приклади: "Завдання суспільства *полягає* в тому, щоб..." (Наш). 11. "З таким *предзначенням*" — рос. "предзначением". Укр. відповідник: "призначення". "Література виховує читача — в цьому її *призначення*".

12. "Його справу він *предложить* ...комісії". Русизм — "предложить". По-українському треба казати: "передасть на розгляд". Рос. слово "предлагать (предложить)" перекладається такими словами: "пропонувати", "запропонувати", "подати (передати) на розгляд" і т. д. 13. "Накріпав дощ *крупними* краплинами". Рос. "крупными". В даному контексті, коли мова йде про краплі дощу або про сльози, рос. слово "крупный" перекладається словами: "буйний", "краплистий". (Так рекомендує Рос.-Укр. словник Укр. Акад. наук 1939 року за ред. Ганцова, Голоскевича, Кримського та ін., стор. 370). Прикла-

ди: "Буйні краплі поту котилися..." (Коц.). "То хмарка набіжить і бризне дощ *краплистий*" (Рил.). "Ще мить, і сльози покотилися б по щоках — рясні й *краплисті* (Донч.) "*Краплиста роса*". "*Краплистий дощ*". 14. "Зябнуть — рос. "зябнуть". По-українському кажуть: "мерзнуть". "У тата на щоці *мерзла сльоза*" (Янов.). "Пога-не поросся і в Петрівку *мерзне*" (Прислів'я). "Ко-ліна згинались у нього і *мерзли*" (Коц.).

Треба також уникати морфологічних русизмів таких як наприклад: "*Роблячого* замах арештували". "Іхавшого ...". "Інакшедумаючих". Російській мові властиві форми активних дієприкметників на "-ЧИЙ", "-ВШИЙ" ("делающий", "думающий", "ехавший"). Але українська мова, як зазначає Олена Курило ("*Уваги до сучасної української літературної мови*", 1925, стор. 9), "не знає активних дієприкметників на -ЧИЙ, -ВШИЙ". А тому треба казати: "людину, *яка вчинила* замах, арештовано", "того, *що їхав*", "інакодумців". Але треба також пам'ятати, що в українській мові є *прикметники* на -ЧИЙ. Прикметники означають постійну ознаку. Приклади: *балакучий, блискучий, колючий, неминучий, пекучий, співучий, скрипучий, нетерплячий* та ін. "Така *приязна та балакуча* жінка" (Гр.). "День був *блискучий, літній*" (Коц.). "Колючим терном поросла" (Т. Шевч.). "...А не втечеш *неминучої* долі" (Щог.). "*Пекучий* вітер, *пекуче* сонце, *журба пекуча*" (Гр.). "Голосок тихий, *співучий*" (Гр.). "*Скрипуче* колесо довше ходить" (Прислів'я). "Жінки дуже *нетерплячі*" (Рудч.). "Побризкала брата *цілющою* водою" (Гр.). Б. Антоненко-Давидович у своїй цінній кн. "Як ми говоримо" (Київ, 1970) докладно з'ясовує різницю між дієприкметниками на "-чий", "-щий", "-вший" і прикметниками з такими самими закінченнями і зазначає, що "форми активних дієприкметників із суфіксами -УЩ-, -ЮЩ-, -АЩ-, -ЯЩ-, і ВШ- не властиві українській мові" і що треба вживати описової форми ("що зайшли" зам. "зайшовші") або дієприкм. із суфіксом -Л- ("потемнілі" замість "потемнівші"). Антоненко-Давидович підкреслює також, що такі слова як "лежачий", "невмирущий" тощо — це не активні дієприкметники, а віддієслівні прикметники, що втратили дієслівні ознаки (час і вид) і означають уже не дію, як дієприкметники, а ПОСТІЙНУ СТАЛУ ВЛАСТИВІСТЬ когось чи чогось. Тому то можна сказати: "Під *ЛЕЖАЧИЙ* камінь вода не тече", але не можна сказати: "Павло підняв *ЛЕЖАЧУ* на підлозі монету". В першій фразі слово *ЛЕЖАЧИЙ* — це прикметник, що означає постійну властивість. У другій фразі слово *ЛЕЖАЧУ* виконує функцію невластивого українській мові активного дієприкметника. Так сказати по-українському не можна, а треба: "Павло підняв монету, *ЩО ЛЕЖАЛА* на підлозі". Б. Антоненко-Давидович звертає увагу також на часто вживане помилкове слово — русизм "слідуючий". Цей русизм без усякої потреби часто вживається в еміграційній пресі. Ось в одній газеті за 27-го червня — 4 липня аж двічі вживається цей русизм: "на цю ціль уже склали *слідуючі* пожертви"; "Хор "Дніпро" майстерно виконав *слідую-*

чі пісні" (А. Семенюк). Українські філологи вже 55 років рішуче виступають проти цього русизму. Олена Курило в своїх "*Увагах...*" писала: "Поширене слово *слідуючий* легко дається замінити словами: *дальший, такий, отакий*: *дальша* лекція відбудеться; на це вказують *такі* (або *отакі*, коли хочемо ближче означити) правила, пункти". Є. Д. Чак ("*Складні випадки українського слозовживання*", К. 1969) пише: "Нерідко в значенні "наступний" помилково вживають СЛІДУЮЧИЙ". Про це пише й Антоненко-Давидович у згаданій кн. (117 ст.). Проти русизму "слідуючий" виступає й А. П. Коваль ("*Культура ділового мовлення*" К. 1977). Слово "слідуючий", створене на зразок російського слова "следующий" в українській літературній мові не вживається, — пише А. П. Коваль. Рос. Укр. сл. Академії наук 1968 р. подає такі відповідники до рос. слова "следующий": "наступний", "дальший", "такий" (перед поясненням або перед переліченням). Приклади: "... подумати про матеріал до *дальшої* статті" (Л. Укр.). "Наступні вибори". "Наступного року". "Наступним разом". "На *другий* день" (рос. "на следующий день"). "Установлені *такі* факти" (далі йде перелік цих фактів). "Головні типи цих часток *такі*: питальні, наказові, вказівні..." (Ю. Шерех). У цих прикладах слова "такі" — це відповідники до рос. слова "следующие". Отже треба писати: "...*такі* пожертви", "виконав *такі* пісні" (а не "слідуючі").

"Виступи були *вдачні*" — від рос. "удачные". По-українському кажуть: "виступи були *вдали*". Приклади: "Полювання було справді *вдалим*" (М. Рильський). "Портрет дуже *вдалий*" (З. Тул.). "...Все на жарті *вдалий*" (Франко). "Здоволення від *вдало* виконаної роботи" (Донч.). "Він робив складні операції, правда, не завжди *вдало*" (Корн.). В українській мові не вживається також слово "невдачний" (рос. "неудачный"). Український відповідник до цього рос. слова: "невдалий". Приклади: "Скаржинський повертався з *невдалого* полювання" (Донч.).

"Соняшні *п'ятна*" — рос. "пятна". Приклади: "І на сонці є *плями*" (Прислів'я). "І вже не видно стало ні стола, ні *плям* з вина червоного на ньому" (Л. Укр.). "На поверхні Сонця буває *гарязо* видно маленькі темні утворення — *плями*" ("Наука" 1957).

"Нервово *розстроєння*" — рос. "расстройство". Український відповідник: "розлад". Приклад: "*Розлад* нервової системи" (Ак. Сл., 5 т.). "Нервовий *розлад*" (Укр.-Рос. сл., 5 т., 1962).

Слово "незамінимий" — русизм — від рос. "незаменимый". Український відповідник: "незамінний". Приклади: "Сучасна обчислювальна техніка стає *незамінною* в багатьох галузях народного господарства". ("Наука", 1963).

До русизмів належить і слово "стержень" — від рос. "стержень". Український відповідник: "стрижень". В Рос.-Укр. сл. (1968) і в акад. Сл. Укр. мови є слово "стрижень". Приклади: "Стрижень поршня". "Стрижні кукурудзяних качанів". Найглибше місце річки, де дуже швидко тече вода, також називається "стрижем". Приклад: "На превелику силу *вдалося* вибитися зі *стрижня* та

наблизитися до берега" (Коц.). Але акад. Сл. Укр. мови (1978) подає з позначкою "ТЕХН." і слово "стержень" — зокрема в значенні частини токарського різця. В Рос.-Укр. сл. О. Ізюмова (1930) рос. слово "стержень" перекладається гачими українськими словами: 1) (в дереві) *серце*; 2) (в наріві) *стрижень*; 3) (в екіпажі) *шворінь*; 4) *основа*; 5) (у млині) *дуб*".

Слово "пішком" (від рос. "пешком") треба замінити українським слозом "пішки". Приклади: "Було в мене троє коней, тепер ходжу пішки" (Г. Барв.). "Вона ... пішла пішки" (Н.-Лев.). В акад. сл. української мови (1975) подано й слово "пішком", але з позначкою: "рідко". Отже літературна норма: "пішки".

"Явище *повседневне*" — (від рос. "повседневное"). Замість цього непотрібного русизму треба казати: "повсякденне". Ні в одному словнику немає слова "повседневне". Приклади: "Дорослі *повсякдень* були на роботі" (Юхв.). "Шкода людей, що самі собі ставлять межі *повсякденно* і *повсякчасно*" (Іваненко).

(Далі буде)

Ярослав ХАРЧУН

ЯК ГОВОРИЛА ЛЕСЯ УКРАЇНКА

В році 1890-му написала Леся цікавий цикл поезій "Сім струн", присвятивши його своєму улюбленому дядькові й наставнику Михайлові Драгоманову. Сім творів циклу — це спроба поєднати поезію з музикою, і для цього поетеса пропонує новий оригінальний спосіб. Це ніби коротенькі етюди для фортепіано, що чекають на композитора, це внутрішня глибинна музика, яка прагне до своєї поверхневої реалізації під пальцями чутливого піаніста. Майбутньому виконавцеві дається коротенька інструкція-настанова як грати: *grave*, *briso*, *agreggio*. Розмаїтий цикл і з погляду строфічної будови: знаходимо тут сонет, семивірш, а також майже вдале рондо. Для майбутнього виконавця пропонується перший звук кожного етюду: початковий склад кожної поезії — це назва нот у нотному ключі. Заголовки семи поезій циклу — це знайома нам октава без повторення першого елемента: до, ре, мі, фа, соль, ля, сі.

Урочистим славнем звучить перша поезія:
До тебе, Україно, наша бездоляная мати,

Струна моя перша озветься.

Оптимістичним "ре" бринить друга струна:

Реве-гуде негодонька,
Негодоньки не боюся...

З ноти "мі" починається ніжна колискова пісня:

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув на нас.

Для звука "фа" знайшла Леся патетичне звертання "Фантазіє!"

Але ось раптом читаємо під нотою "соль":

Соловейковий спіз навесні...

Відчуття, що тут щось ніби не так, підсилюється наступною поезією під заголовком "ля":

Лагідні весняні ночі зористі!

В чому справа? — тривожно запитує себе захоплений читач, не бажаючи повірити чи навіть запідозрити, що поетеса не змогла знайти слів, що починаються на склад, з м'яким "ль". Дійсно, що можна знайти для "соль"? "Соляні кристали на бурому морському камінні"... "Сольфеджіо"... "Сольний спіз"... Справді, багато не знайдеться... Але ж "ля" — не проблема: *лягати*, *лякатись*... А лягати можуть і тумани, і тіні, і так часто це слово звучить у поезії, — то чому саме *лагідні* вибрала Леся Українка з усіх можливих слів?

Може, назви нот писались по-іншому, в ті не такі вже й давні роки? Переконуємось, заглянувши в деякі авторитетні довідники, що ніколи не називалися ці ноти "сол" або "ла". Невже схибило ніжне чуття молодої поетеси?

А все таки її чуття не схибило. Перебравши всі можливі причини такої нібито-то непослідовності, доходимо до єдино можливого висновку: у мові Лесі Українки звучало полтавське "л", яке ще називають середнім і яке робить мову багатьох наддніпрянців такою особливо кольоритною і милозвучною. Хоч Леся за народженням волинянка, родина Косачів, як і родина Драгоманових, — з Лівобережжя, де "л" вимовляється так, як і в більшості західноєвропейських мов.

Іншими словами: хоч у мові Лесі Українки не існувало фонетичної опозиції *ла-ля*, *ло-льо*, а сам правопис на той час не був унормованим, вона в сумнівних випадках свос середнє "л" воліла передавати на письмі через тверде "л", а не м'яке "ль". Немає сумніву, що Леся мала чудово розвинений мовний інстинкт і відчуття гармонії нашої мови. Тому вона й належить до класиків української літератури, а не до "клясиків"...

Звукозапис винайдено тоді, коли відзвучало стільки дорогих для української поезії голосів. І все таки тепер нам легше уявити лагідний голос тієї тендітної, мужньої жінки, яку Іван Франко вважав єдиним мужчиною в українській літературі.

...Я проходжу ще і ще раз біля пам'ятника в торонтонському парку, читаю ще і ще раз: "Хто визволиться сам, той буде вільний...", і ніби чую миле полтавське Лесине "л". Спасибі, дорога землячко, за твою "помилку" і за твою неочікувану допомогу в абстрактних пошуках сухих граматичних правил.

Скільки нових передплатників
ви приєднали для "Нових днів"?

"НА РУСАЛЧИН ВЕЛИКОДЕНЬ"

(До ювілею Миколи Леонтовича)

1-го грудня 1977 р. минуло сто років від дня народження українського композитора Миколи Леонтовича. Невідомо, чи і яким широким засягом відзначено ці роковини в Україні, в різних місцевостях, де існують хорові та музичні ансамблі і де музика Леонтовича користується широкою популярністю.

Маємо тільки вістку зі столиці, з Києва. У Київському Академічному театрі опери ім. Шевченка відзначено сторічний ювілей Леонтовича виставою його фантастичної опери "На Русалчин Великодень". Постає питання як казка-балет, опера Леонтовича була сама по собі великим мистецьким досягненням у культурному житті Києва і, до деякої міри, новим твором української оперної музики. Як відомо, трагічна смерть композитора від бандитської кулі не дала йому змоги закінчити свою оперу. Окремі її уривки, сольові та хорові, виконували на різних концертах, не могли дати належного уявлення про надзвичайну цінність цього твору і про його автора. Зі згаданих трьох дій автор устиг викінчити тільки одну дію, залишивши для дальших дій тільки окремі фрагменти й незакінчені епізоди.

За музичну редакцію цілості взявся композитор Мирослав Скорик, пристосовавши залишені Леонтовичем фрагменти до продовженого тексту лібретто, що його дописав поет Д. Бобир, і перевівши інструментацію цілості для супроводу оркестри. Так постала музична реконструкція, що реалізувала повністю творчий задум автора і виявила все багатство його мелодики і її насиченість українським фолкльором.

В одній із київських газет була вміщена на цю виставу довшая рецензія, що її написав Василь Туркевич, давши високу оцінку виставі і всім її виконавцям. Цю рецензію (без подання джерела) передрукувало торонтське "Вільне Слово" з 11 березня 1978. Наскільки я пам'ятаю, я не знаходила в інших наших часописах у США і Канаді ніякої згадки про цю небуденну подію. Не було ні слова про неї в ніягарському магазині "Ми і світ", який звичайно відмічає важливіші події з культурного життя України. З цього огляду варто тут навести цю рецензію, яка інформує про зміст опери і зупиняється на виступах окремих артистів. Ось вона:

Миксела Леонтович широко відомий насамперед як автор чарівних і неповторних обробок українських народних пісень. Хто не знає його "Щедрика", "Дударика", "Козака несуть"! Наскрізь пройняті мелосом, вони підкоряють своєю ліричністю й піднесеністю. Зараз на Україні немає жодного хорового колективу, у програмах якого не звучали б твори композитора.

Але не всі знають, що М. Леонтович працював і в інших жанрах, зокрема, оперному. Глибоко про-

никнувши в народну пісенну творчість, він одкрив там небаченої краси матеріал для розгорнутого музичного полотна, і 1919 року почав писати фантастичну оперу "На русалчин великодень" за мотивами поетичної казки Бориса Грінченка. Живучи в містечку Тульчині на Вінничині, відірваний від активного музичного життя, композитор віддає увесь свій час роботі над цим твором. Буквально за кілька місяців він майже повністю пише першу дію. Поет Павло Тичина і композитор Кирило Стеценко, завітавши під час гастролей Другої мандрівної капели до Тульчина, із захопленням прослухали музичні фрагменти майбутньої опери, які підкорили їх своєю яскравістю, образною насиченістю, виразною мелодикою.

Але казки Б. Грінченка вистачило тільки на одну дію. М. Леонтович, склавши план-сценарій ще двох дій, звертається до молодшої поетеси і своєї учениці Н. Танашевич з пропозицією дописати лібретто.

Робота над фантастичною оперою стала чи не найкращим періодом у житті композитора. Він створює низку картин про Козака, що відбившись од гурту, заблукав у лісі та й потрапив на придніпровські луки, де, за легендами, любили русалки влаштовувати свої танки. Побачивши його, Дніпрові доньки задають йому загадку:

Що без коріння росте?
Що в лісі без цвіту цвіте?
Що без полум'я ясно горить?
Що без повода вірно біжить?...

Розгублений козак не знає відповіді, і його чекає смерть у холодних водах ріки. Звідусіль оточують його лісові й водянні страхити. І тільки одна з русалок, що донедавна жила поміж людей і ще не забула "де сонце горить, де пташки співають і діти", допомагає вродливому козакові вирватися з полону.

Захоплений роботою, композитор квапиться дістати усе лібретто. Для цього він пішки рушає до величкого містечка Стражгород, де живе родина Н. Танашевич. Повертаючись назад, М. Леонтович завітав до своїх батьків, які мешкали неподалік — у селі Марківці. І тут у ніч на 23 січня 1921 року він загинув від руки бандита.

Обірвалося життя визначного композитора. Залишилися нездійсненими десятками задумів, залишилася незавершеною й опера.

Довгий час рукописна спадщина М. Леонтовича зберігалася в архівах, і про оперу знали тільки музикознавці. Та ось 1975 року нотний матеріал опери ліг на стіл відомого українського композитора Мирослава Скорика, який вирішив здійснити її редакцію. Два роки роботи разом з поетом Д. Бобирем увінчалися успіхом.

Нещодавно незакінчений твір Миколи Леонтовича знайшов сценічне втілення в Академічному театрі опери і балету УРСР імені Т. Шевченка. Режисер народна артистка УРСР Ірина Молостова вирішила його як фантастичну оперу-балет.

Одноактна постановка уповні розкриває музичний матеріал твору і насамперед його романтичну піднесеність, глибокий психологізм.

Прекрасні декорації, виконані молодим художником О. Бурліним, надають виставі феєричності,

що цілком відповідає духові казки Б. Грінченка.

Мелодійність музики М. Леонтовича підкреслив не тільки симфонічний оркестр театру під керівництвом заслуженого артиста республіки І. Гамкала, а й прекрасні вокалісти — народна артистка УРСР Г. Туфтіна, яка співала партію Першої русалки, заслужена артистка УРСР М. Стеф'юк, що з віртуозним блиском втілила на сцені образ Другої русалки. Заслужена артистка УРСР Є. Колесник створила складний образ Нової русалки. В її проникливому виконанні кожний монолог героїні відображав переживання й почуття дівчини, яка вперше пізнала кохання. Глибоко відчув і зрозумів романтичну сутність образу Козака молодий співак В. Федотов, — він підкорив усіх своїм м'яким, оксамитовим тенором, драматично виразною грою.

Вдале першопрочитання опери колективом Академічного театру опери і балету УРСР імені Т. Шевченка дає всі підстави гадати, що незабаром твір М. Леонтовича знайде своє місце в репертуарі інших українських театрів.

Василь ТУРКЕВИЧ

Як бачимо, рецензія дуже прихильна і повна захоплення, ще й висловлює сподівання на скору появу цієї вистави й на інших українських театральних сценах. Може вистави були, а може й ні...

При недостатці інших пресових відгуків мимоволі насуваються різні припущення і здогади. В одному місці рецензії В. Туркевича говориться не про постановку, а про "вдале першочитання" опери колективом театру. Таке окреслення може наводити на думку, що це була тільки генеральна проба чи радше прем'єра для запрошених гостей, щоб устійнити т. зв. "громадську opinio", яка рішає про дальшу долю вистави. Не хочеться припускати, щоб "романтична піднесеність" і "романтична сутність" фантастичної опери видалися крамольною для "рішачих чинників" і тому показ обійшовся на цій одній виставці. А може передбачлива і пильна "власть" рішила, що нова опера-казка з суто-романтичною тематикою й оригінальною музикою переростає провінційні застінки українського театру і може стати конкуренткою для монгольських старшобратських "Щелкунчиків" чи "Лебединих озер"?...

Як би там не було, гле українська інтелігенція в краю і на еміграції не зацікавилась як слід новою оперою Леонтовича. Зокрема можна мати претенсії до нашої еміграції у вільному світі. Чи інша національна спільнота виявила б таку непростиму байдужість та легковажність до появи нової опери, яка може бути тільки прикрасою і славним культурним надбанням даної нації? Навпевно ні.

Цікаво, чи партитура "Русалчиного Великодня" у Скориковій реконструкції появилася друком? Варто зайнятися цією справою. Це ж не "захалавне" видання проскрибованої літератури.

**Найкращим різдвяним подарунком —
"Нові Дні" для Ваших ближніх!**

Хіба не трудно буде роздобути копію партитури (якщо вона не друкована) для поширення її у вільному світі. І може звідсіля цей твір проб'є собі дорогу на міжнародну сцену, де скоріше знайде зрозуміння і признання чужинецької вибагливої аудиторії та стане цінним вкладом у міжнародну музичну скарбницю.

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Справа недокінченої опери Леонтовича викликала зацікавлення багатьох прихильників його творчості, зокрема українських композиторів і музик. Слід згадати, що великий наш композитор Станислав Людкевич, який віддавна високо цінував Леонтовича за його поліфонічне трактування голосів у хорі, що виявляє нові самобутні риси української музики і що притаманне і творчості самого Людкевича (див. В. Витвицький: "Людкевич зблизка". — "Сучасність", 6, 1979, ст. 51), перший зробив спробу інструментації фрагментів недокінченої опери "Русалчин Великдень" і їх виконано 1947 р. оркестрою у Львівській консерваторії. (Див. Р. Савицький: "На нашій не своїй землі", "Сучасність", 1, 1979, ст. 118). Можна бути певним, що і Скорикова інструментація зберегла цінності музичного стилю Леонтовича і розкрила теж його високі якості.

Це не перший випадок редагування чи доповнення недокінченої опери. Славна опера Миколи Лисенка "Тарас Бульба" не була оркестрована самим автором. Її майстерно зредагував Лисенків учень Лев Ревуцький, дописавши до неї увертюру і деякі нові сцени, що творять органічну цілість на Лисенковій канві, а цілу оперу зоркестрував Борис Лятошинський. І це нічим не зменшило Лисенкового авторства цієї опери. Про це згадує Максим Рильський у своїй книжечці "Про мистецтво" (Київ 1962, ст. 20 і 167). При цьому він подає теж такий факт, що відома опера російського композитора Бородіна "Князь Ігор" не була докінчена автором і після його смерті оперу завершили композитори Римський-Корсаков і Глазунов, не претендуючи на якоесь співавторство (ст. 182). Це тільки вияв справжнього пієтету і дружньої допомоги...

Так само тепер цей єдиний більший Леонтовичів твір оперного жанру, врятований від архівної пилуки, після вдалої вистави в Київському Оперному Театрі, чекає на включення його в репертуар мистецьких вистав української еміграції.

Як довідуємося з другої хронікальної нотатки в журналі "Сучасність" ч. 9 ц.р., поданої за газетою "Радянська Україна" від 10 червня 1979, Київський Театр Опери й Балету виїхав на турне до Москви, де мало бути показано 15 вистав, з них чотири українських авторів і між ними "Русалчин Великдень" Леонтовича. Було б цікаво знати, які були рецензії на цю оперу в московській пресі, і чи це врешті давало б "апробату" до ставлення цієї речі в Києві і взагалі на Україні. Під сучасну пору це виглядає на сумнівну справу, бо, згідно з повідомленням органу Спілки Композиторів України "Музика", в Україні щораз менше виконують українські опери. Лише

"клясичні" твори "Запорожець за Дунаєм" і "Наталка Полтавка" не сходять з репертуару українських оперних сцен.

Немає в цьому нічого нового. Проблема, що її підкреслював ще Рильський в 1944 р., стверджуючи, що "Наталка" і "Запорожець" по-своєму гарні й талановиті, але не єдині, і наївні називають для другої половини 19-го століття. Це альфа, а ніяк не омега українського мистецтва.

Обмежування оперного репертуару до "Наталки" і "Запорожця", це один із яскравих виявів постійного зведення українського культурного процесу до ролі провінції і малоросіянина. На жаль, немає вже Рильського, щоб виступив проти цього.

Редакція "Нових днів"

ІНТЕРВ'Ю З ОЛЕКСАНДРОМ ЗІНОВ'ЄВИМ

Російський письменник-філософ Олександр Зінов'єв дав інтерв'ю представникові української редакції Радіо "Свобода" І. Качуровському. Зінов'єв походить із селян колишньої Костромської губернії; під час війни був бойовим пілотом. Він — доктор філософських наук, донедавна — завідувачий катедрою філософії Московського державного університету. Сімдесят сьомого року за кордоном вийшла книга Олександра Зінов'єва — "Зяючі висоти", яка здобула йому ім'я в світовому письменстві. Після виходу книжки Зінов'єва виключено з партії, звільнено з праці, а також позбавлено наукових і військових звань та нагород. Рік тому Зінов'єва видалено з Радянського Союзу, тепер він перебуває в Західній Німеччині. Торік побачили світ його книжки "Світле майбутнє" та "Записки нічного сторожа", а цього року — "Перед дверима раю". Інтерв'ю друкуємо скорочено. — *Ред.*

Качуровський: Олександр Олександровичу, що ви вважаєте найцікавішим у сучасному світі під літературним оглядом?

Зінов'єв: Появу нового типу читача. Завдяки сучасній освіті, засобам інформації та комунікації, пропаганді досягнень науки й техніки, приступності творів мистецтва та багатьом іншим обставинам з'явилося багато високоосвічених людей, стосовно до яких традиційна література виявляється вже неадекватною. Такий новий читач — розумніший, обдарованіший і культурніший від переважної більшості письменників, котрі продовжують творити в дусі звинних літературних традицій. Крім того, поява нових форм і засобів віддзеркалення дійсності та творчої діяльності (кіно, телебачення, фотографія, есеїстика, науково-популярна література, прикладне мистецтво) спричинили величезний вплив на сам спосіб сприймання світу людьми. Тепер уже навіть найпересічніший читач здатний сам робити чимало такого, що досі вважалося справою професійних письменників (наприклад, давати опис зовнішності людей і красот природи)...

Так що цілком природно виникло відставання літератури від рівня й потреб найбільш розвинутої інтелектуальної частини суспільства.

Качуровський: Які ж причини такого відставання? Чи можна вважати, що в цьому винувата соціальна система Радянського Союзу, зокрема — цензура й жорстокий ідеологічний контроль над письменством?

Зінов'єв: Безперечно, соціальний лад країни має істотний вплив на стан літератури. Та справа не тільки в ньому. Багатьом письменникам здається, що якби їм дозволили писати все, що вони хочуть, то вони відразу почали б творити шедеври. Але досвід останніх двох десятиріч показав, що справа не тільки і навіть не стільки в заборонах. Тепер багато хто пише, не зважаючи на заборони. А шедеври можна на пальцях перелічити. Щоб творити літературні твори, адекватні рівневі того читача, про якого я говорив, треба ще мати багато якостей, котрих нема в переважній більшості сучасних письменників. У тому числі — потрібно самому письменникові вийти з середовища такого читацтва, самому бути людиною такого типу і навіть значно перевищувати середній рівень. Треба знати багато такого, чого звичайні письменники не знають, і не здатні пізнати, бути вільним від багатьох літературних забобонів, бути на рівні усної мовної творчості найінтелегентнішої частини суспільства. А це не так просто. Письменники, здатні подолати згадане відставання, мають народитися і дозріти для цієї ролі. А якщо вони відчують у собі силу таке здійснити, то вони вже не рахуватимуться з жодною цензурою, із жодними спілками письменників, з жодною літературною критикою, тут замало бажання правдиво описати ті чи інші життєві явища. Тут треба ще вміти — сказати правду в таких літературних формах, котрі адекватні ментальності читача.

Качуровський: А як ви уявляєте ці літературні форми?

Зінов'єв: Я не літературознавець. До того ж література покищо дала занадто мало матеріалу для узагальнень і класифікації. Особисто моєму смакові відповідає література, незмірно більш сконцентрована щодо думки, ніж традиційна, література, яка уникає зайвих описів, яка використовує поняттєвий апарат науки та засоби наукового мислення, яка несе багату інформацію, яка використовує будь-які літературні форми в рамках того самого твору, якщо вони дають потрібний ефект, яка наближена до усної творчості... Я зовсім не закликаю всіх письменників писати саме такі книжки. Це — лише одна з можливих ліній у літературі.

Качуровський: А як ви оцінюєте під цим кутом зору ваші власні книжки? До якого жанру ви їх зараховуєте?

Зінов'єв: Я б відніс їх до жанру нестандартних, тих, що не підлягають жадній класифікації, книжок. Писав я їх уже в досить зрілому віці.

ні). Я був опонентом по дисертації Василя Лісовккладаючи в них свій багаторічний і досить різноманітний життєвий досвід. Писав за ненормальних умов, не рахуючися із жодними літературними традиціями та формами. Я поспішав звести свої особисті порахунки з тим суспільством, у якому прожив життя, сказати, що я про нього думаю, очистити душу від нагромаджених думок. Лише мірою написання "Зяючих висот" я усвідомив, що чиню щось у галузі літератури.

Качуровський: Чи можна в такому разі сказати, що ваші книжки написалися так поза вашою волею, стихійно, силою обставин?

Зінов'єв: Звісно, такого елемента стихійності і примушеності я не можу заперечувати. Однак, я від початку усвідомлював свої можливості та смаки. Я ще в юні роки збирався стати письменником. І дещо писав. З армії я демобілізувався з валізкою рукописів. Та, на щастя, моя літературна кар'єра загальмувалася тоді на самому початку. Я з дитинства брав участь у виготовленні стінних газет (карикатури, вірші, фейлетони). Мав чималу практику в усній літературній творчості, — імпровізації, анекдоти, жарти. Протягом багатьох років читав услякі лекції, насичуючи їх літературними відступами. Багато читав, — це самозрозуміле. І на час написання своїх книжок уже мав чіткі літературні ідеали, матеріал та досвід письменництва. Хоч я й почав писати свої книжки не з наміром стати письменником, але те, що я писав, я свідомо писав саме в такій формі. Специфічні умови мого життя на той час сприяли проявові цієї літературної форми, яка до того перебувала в мені лише в потенції. Як то кажуть, нема лиха, щоб не вийшло на добре.

Качуровський: І ще одне запитання, Олександр Олександровичу. Коли ви жили в Радянському Союзі, ви, треба думати, зустрічалися з українськими філософами. Що ви могли б про це розповісти?

Зінов'єв: Я мав тісні контакти з українськими філософами. З багатьма з-поміж них я приятелював. Понад десяток разів виступав опонентом під час захисту їхніх дисертацій. Я досить високо ціную працю українських філософів. Та, на жаль, я тепер не можу назвати їхніх імен — щоб уникнути непорозумінь. За винятком одного (імені). Я був опонентом до дисертації Василя Лісового. Він перебуває в ув'язненні. Це була дуже здібна людина. Шкода, що його наукова праця увірвалася...

У 30-річчя "Нових днів"

поможіть збільшити
число передплатників!

Панас ФЕДЕНКО

"DE OMNIBUS REBUS ET QUIBUS-DAM ALIIS"

(Про всякі справи та деякі інші)

Цей допис розділяю на декілька тем різного характеру. А про що мова, читачі самі довідуються.

1. Читаю в україномовній пресі на чужині такі новотвори як "охрищення", "не зважаючи", "багатокультурність", "Бразилія", "насправді" й подібні. Покійний Степан Витвицький жартом називав охочих до реформ нашого правопису й вимови "мівниками". Маю також і я "оскому" від того, Тому кличу всіх, що пишуть і читають українською мовою:

— Не слухайте реформаторів-мівників! Пишіть: "Хрестини", "Водохрещта", "Іван Хреститель", "хрещеник" і т. д. Аджеж Іван Предтеча *хрестив* Ісуса, а не "хрестив"! Хрест був символ, здавна відомий. Грецьке слово "христос" значить — "помазаний", бо голови ізраїльських володарів мазали свяченою олією.

В нашому літописі під роком 971 читаємо, що грецькі царі "посласта к Володимеру глаголющи, крестися". (Список Іпатія, ст. 91). Далі на ст. 104 написано: "Погребохомся оубо є нимъ крещениемъ. (Не "крещением"!)

І в інших слов'янських мовах так пишуть. Чеський поет Карел Гавлічек написав сатиру — "Охрещення Святого Володимира" (Krest Svätého Vladimira). Шануймо логіку й традицію! В молитві є слова: "Єлиці во Христа *крестистеся*, во Христа облекостеся" (Ви численні охрестилися в ім'я Христа і наділи Христові шати").

2. В Думі про Нечая співали кобзарі: "А козак Нечай на те не вважає". Леся Українка в книжці "Царі, пани й люди" (Женева, 1902 р.) цитує приказку: "Не вважай на врожай, сій жито — хліб буде". Нащо ж писати "не зважаю" і т. д.?

3. Мушу виступити на оборону слова "много". Без потреби пишуть "багатословність" (замість "многословність"). Визначний знавець народної мови письменник Олекса Стороженко писав про "многослодного индика" ("Вуси"). Реформатори-мівники напевно хотіли б справити на "багатоплодного"...

В пісні про Перебийноса є слова: "Множество ляхів пропало". Кажемо — "множення" (не "багачення"!)."Ой на горі жита много", — народна пісня. Замість "багатокультурність" слід писати "многочкультурність".

4. Пишуть у нас на польський лад "опір", "рух опору", а треба писати "спротив", "противитись", "супротивник".

5. Мовний гібрид (перевідняк) — "Насправді" мене дратує. Поляки кажуть "направден", чехи — "дооправди", а українські знавці мови писали й пишуть "справді": "Ну а що, як справді правда,

що панотчик в церкві править" (І. Франко, "Страшний Суд"). Є у нас слово "насправжки" (поважно, серйозно).

6. Пишуть і друкують: "Бразилія, Аргентина, Карібія, Атлантида. Коли прийняти це "ікання", то послідовно мусимо писати "Катеріна", "Степаніда", "Харітіна", "Кіріло", "Даніло" і т. д. Ворожа влада на Україні цим способом зближає нашу мову до мови "старшого брата", і мусять піддані режиму коритися. Але в вільних країнах ніхто не силує нас калічити рідну мову й вимову!

7. В "Нових днях" читаю допис одного земляка, в якому він робить мені закид, мовляв, я негативно оцінив Кирила Розумовського, бо я "марксист"... Слово "марксизм" у нас зроблено вже лайкою. Бідолашного Леоніда Плюща просто "заклювали", бо він відрізняє погляди Маркса від "ленінізму".

Відомо, що Маркс був непримиренним ворогом російського імперіялізму. Його праці, що містять критику московського загарбництва, заборонені в советській імперії. Ленін, навпаки, відновив імперію, тюрму народів. Маркс кликав робітників до політичної свідомості і до організованої боротьби проти експлуатації. Ленін заборонив вільні професійні спілки, заборонив і дискусію в своїй партії. Ті ідеї, які проповідував Маркс і його приятель Енгельс, суперечать рабській системі, що створили комуністи за прикладом Леніна.

"Неволя — це справді смертельна небезпека для людини", — писав Маркс. Він був проти всієї цензури: "Одностайність у думанні й ідеї — це не що інше як сліпа віра і мертвий послух", — писав Маркс.

1852 р. Маркс привітав реформу в Англії, котра розширила право громадян у виборах до парламенту:

"Загальне виборче право рівнозначне з пануванням робітничої класи в Англії, де пролетаріят творить величезну більшість людності".

Маркс критикував пляни деяких російських народників захопити владу в Росії і "продиктувати" селянам "комунізм". Маркс радив своїм однодумцям "зробити зараз для селянства стільки, скільки французька буржуазія зробила в час своєї революції (1789 р.) для тодішнього французького селянина (дала селянам земельну власність). Хороша тобі ідея, що влада робітників мала б завести поневолення сільсько-господарської праці!"

Російські революціонери того часу (Бакунін та інші) відкидали етику (чесні способи) в суспільному житті. Мовляв, коли є добра ціль, то до неї слід добиватися і нечесними засобами. На цю проповідь дав відповідь Маркс:

"Те завдання, що потребує несвятих (неморальних) засобів, зовсім не святе".

Як ворог імперіялізму, Маркс виступав на обопону свободи Ірландії, Польщі, України, народів Кавказу. "Той народ, що гнобить інші нації, сам собі кує кайдани", писав Маркс. Теж Енгельс писав 1874 року:

"Той народ, що гнобить другий, не може сам визволитися". Маркс писав про загарбництво московських князів і царів і згадав, що Москва поневолила Польщу і "Козацьку Республіку" (République des Cosaques). Йому були відомі

твори з історії України (М. Костомарова й інших). Маркс прославив героїську оборону казакських народів проти наїзду російського війська).

"В боротьбі здобудеш своє право", — це був клич Маркса усім поневоленим. Був він ворогом партійної диктатури. Рух до соціалізму це рух величезної більшості в інтересі тієї більшості, — писали Маркс і Енгельс.

Професор Томаш Масарик, президент Чехословацької Республіки до 1937 року, добре знав теорію Маркса й Енгельса і відкинув "ленінізм". Він писав:

"Більшовики зовсім безпідставно у своїй революційності покликаються на Маркса та Енгельса. Ці останні зовсім відмовилися від революціонізму в науковій та соціалістичній своїй фазі. Це просто непристойно, як більшовики уникають поглядів Маркса та Енгельса й як їх замовчують: це найкращий доказ, що вони нездатні до справді наукового думання в політичних справах".

Думаю, що цього досить. Згадаю хіба слова покійного редактора "Форвертс", газети Німецької Соціалдемократії, Фридриха Штампфера, з яким я був знайомий. Штампфер писав у "Форвертсі" в Берліні 1932 р., незадовго перед приходом Гітлера до влади:

— Щоб розуміти як слід життя і діяльність Маркса, треба дуже багато знати. А щоб бути просто "антимарксистом", можна й нічого не знати...

Маркс своїм закликком до робітників, щоб здобували знання і організувалися на демократичній основі, відвернув пролетаріят Західньої Європи від пропаганди анархіста Бакуніна і французького бунтаря Бляккі. Свідомість і організація — політична й професійна — допомогла створити могутні соціалістичні партії, що в вільних країнах мають великі впливи і стоять при владі (центральної або місцевої): Німеччина, Франція, Іспанія, Англія, Норвегія, Данія, Австрія, Швеція, Японія, Канада. Про це в українській пресі на чужині не пишуть і соціалістів кидають "в один мішок" з більшовиками-комуністами...

Купіть собі цікаву книгу

ПЕТРА ВОЛИНЯКА

ПОГОВОРИМО ВІДВЕРТО

на доброму папері, 25 фот,
у твердій оправі.

**Ціна книги 12.75 дол., включно
з пересилкою.**

Книга має 680 сторінок,

**Поштові перекази або чеки
виписувати на "НОВІ ДНІ".**

Олена Несіна

П. СКОРОПАДСЬКИЙ І ДЕНІКІН

М. Даль в статті "Книжка про Другу Гетьманщину" ("Нові Дні", квітень 1979 р.) пише, що Павло Скоропадський — це трагічна постать, яка відповідає за каральні поміщицько-німецькі заго-ни ні трохи більше, як Симон Петлюра за то-дішні протиеврейські погроми.

Додати до цього можна ще й те, що в уяві ба-гатьох Гетьман був росіянином, федералістом, а може й "неділимцем".

Популяризаторами цього спотвореного образу є, очевидно, не тільки противники гетьмана, але й прихильники, які, замість того, щоб історичними фактами довести непричетність Гетьмана до кар-них загонів чи москвофільства, часто, в свою чер-гу, спотворюють Грушевського, Петлюру й ін-ших, викликаючи ще більшу нехоть до Гетьмана і до всієї ідеї Гетьманської Держави.

М. Даль слушно закликає до глибокого й об'єк-тивного вивчення тієї доби, а також самої особи Гетьмана.

Переді мною велика праця російського гене-рала, головнокомандуючого т. зв. Добровольче-ської Армії чи Білої Армії, Антона І. Денікіна.

В кількох томах під заголовком "Очерки Рус-кой Смуты" Денікін детально описує події, в яких він приймав участь сам чи про які знав.

Антон Денікін — ворог ідеї самостійної Украї-ни. Символом його самого і його армії було збе-реження Російської імперії. Цей символ, за сло-вами самого Денікіна, був ортодоксальним, не допускав ні сумнівів, ні коливань, ні компромісів. Його відроза до української ідеї самостійності була така велика, що, за російським істориком Г. Вернадським, радянська влада була врятована головним чином тому, що замість зконцентрувати свої сили в напрямку Москви, Денікін вступив у боротьбу з Петлюрою, відбиваючи Київ і пропу-стивши нагоду негайного руху на Москву ("По-литическая Биография Ленина", Г. В. Вернад-ский).

У своїх книжках Денікін багато пише про Україну, гетьманський уряд і гетьмана Скоропад-ського.

Якби Гетьман був такий, яким висвітлюють його українські противники, то, очевидно, Дені-кін висвітлив би Скоропадського в більш-менш прихильному дусі.

Одначе доброго слова для Гетьмана у Дені-кіна нема.

Гетьман і його кадетське міністерство, пише Денікін, в образливих формах рвали зв'язок з російською культурою і державою. Денікін твер-дить, що національний шовінізм і українізація лягли в основу Гетьманського уряду. Гетьман у своїх виступах пропондував ідею самостійної України і лаяв Росію, "під ігом якої Україна стогнала на протязі двох віків". Міністер Кістя-

ковський ввів закон про українське підданство і присягу, міністер Василенко масово закривав і насильно українізував навчальні заклади, міністер Зеньковський готовив автокефалію Української Церкви. Генерал піше, що різниця між Цен-тральною Радою і Гетьманством була тільки в соціальних питаннях: Гетьман круто повернув направо. Денікін докоряє Гетьманові, що той на-казав повернути поміщикам землю і нагородити їх за втрати під час революції. Денікін різко осу-джує Скоропадського за реквізицію (для експор-ту) і твердить, що ця практика переводилась в супроводі жорстоких розправ за участю австро-німецьких загонів. Це викликало стихійні пов-стання, пише Денікін, в яких не було і тіні сепар-атизму. Повстанці, ніби, бачили своїх ворогів не в росіянах, а в поміщиках і німцях. Гетьман-ська влада, твердить генерал, трималася на ні-мецьких багнетах. І росіяни і українці, ніби, були всі проти Гетьмана. На боці Гетьмана були тіль-ки Союз Хліборобів-Власників в особах великих землевласників, а також фінансова знать. Дені-кін, одначе, визнає, що на боці Гетьмана також стояли широкі обивательські прошарки, які ба-жали спокою, безпеки і порядку за всяку ціну.

Денікін обвинувачує Скоропадського в "двої-ственності" його політики, бо в осени, згідно з Денікіним, Гетьман говорив одному російському генералові, що "майбутнє України в Росії і що Україна мусить вийти як рівна з рівним на умо-вах федерації". (Очезидно, це вже було перед катастрофою).

Ні Денікін, ні Гетьман в персональний контакт не вступали, хоч денікінський уряд не робив ні-яких ворожих актів проти гетьманського уряду.

Факт гетьманства, твердить Денікін, не зда-вався небезпечним для національної російської ідеї, бо "В роки, коли падали вікові трони і істо-ричні династії, утворення нових увялялось дуже проблематичним". "...За Мазепою перейшли до ворога тільки старшини та й ті розбіглися". (пе-реклад з рос. — О. Н.).

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що Де-нікін вважав Гетьмана за українця-націоналіста, правого за своїми соціальними поглядами і вин-ного в жорстокості переведення реквізицій маїна. І генерал Денікін і його колеги вважали Гетьма-на зрадником російської державности, як і Ма-зепу.

Наскільки образ Гетьмана спотворений Дені-кіним, трудно сказати. Цікаво, що він твердить і те, що твердять прихильники Гетьмана, і те, що противники. З точки зору Денікіна все це нега-тивне.

"Очерки Русской Смуты" корисні не тільки з точки зору збирання фактів про Гетьмана. Україну чи всю тодішню війну.

Книжка цікава також для вивчення психології самого Антона Денікіна. Що зробило Денікіна Денікіним? Чому в нього така емоційна відроза до всіх проявів української самобутности і стрем-ління до незалежности?

Психологи шукають причини персонального ха-рактеру. Батько Денікіна — українець, мати полька. Денікін тяжкою працею пробивав собі

дорогу. Психологи вивчали б дитячі і юнацькі роки генерала, взаємини між батьками і ним. Однак, проблема, здається, набагато складніша. Денікін в історії не один.

Працюючи в архіві Східноєвропейської культури й історії при Колумбійському університеті, я мала нагоду ближче познайомитись з Ксенією В. Денікіною, дружиною генерала Денікіна.

Одного разу підійшовши до мого столу і глянувши на картотеку Архіву Володимира Винниченка, який я тоді упорядковувала, вона сказала:

"Вы это так хорошо сделали, но почему на малороссийском языке?"

Я глянула на цю пані з чарівною усмішкою і вишуканими аристократичними манерами, і нічого не сказала.

Денікіна відчула, що прірви, яка лежить між нами, ні засипати, ні перескочити не можна і тихо відійшла, не дочекавшись відповіді.

Скоропадського треба вивчати. Середовище, в якому він виховався і працював, відкинуло його як зрадника "великої неділимої Росії".

Може в тих українців, які також відкидають Гетьмана, знайдеться більше до нього співчуття і розуміння.

Може все наше середовище, а не тільки його прихильники, відчує, що він, не зважаючи на коливання, недоліки і помилки, все ж таки належав до тих наших видатних патріотів, які ризикували своїм життям і життям своїх близьких, борячись за незалежність своєї Батьківщини.

З НОВИХ ВИДАНЬ

ВИДАННЯ, ЯКИМ МОЖНА ГОРДИТИСЬ

**(Ю. Бойко-Блохин. *Gegen den Strom*.
Гайдебєрг, 1979, 360 стор.)**

Нещодавно видавництво Гайдельберзького університету (Зах. Німеччина) видало німецькою мовою великий і вартісний збірник праць нашого видатного науковця д-ра Юрія Бойка-Блохина, проф. славистики в Людвіг-Максіміліан-Університеті в Мюнхені. Збірник має назву "Геген ден штрэм", тобто "Проти течії". Це цінне видання, що має 360 сторінок великого формату, в гарній твердій обкладинці збігається з недавнім 70-літтям шановного автора. Воно охоплює 22 праці, що висвітлюють багато аспектів з історії нашої літератури, часто в пов'язанні з історією західноєвропейської літератури та літературами сусідніх народів.

Після солідних праць проф. Дмитра Чижевського, що вийшли друком ще за його життя, це видання проф. Юрія Бойка претендує також на загальне визнання й належну оцінку з боку літературознавців.

Таке видання є зокрема здобутком для чужинецьких дослідників історії української літератури, а також для студентів славистичних відділів при університетах. Цінність цієї праці полягає в тому, що автор висвітлює багато питань історії з об'єктивних позицій. Досі ж студенти користувалися виданнями, повними пропагандивних тенденцій, виданнями, які писали люди, що підходили з вузькосоціологічних позицій або з міркою великодержавницьких російських теоретиків, ще царських часів.

Серед назв окремих досліджень цього збірника бачимо "Проблеми структур порівняльної історії східнослов'янської літератури від 19-го ст. до початку 20-го ст.", "Вплив Байрона на російську, українську й польську літератури", "До основ проблематики Гоголя", "Белінський і українське національне відродження", "Білоруська поезія в радянському освітленні", "Максим Богданович", "Гр. С. Сковорода у світлі української історії", "І. П. Котляревський і східноєвропейська література", "Твори Шевченка і західноєвропейська література", "Іван Франко — універсальна постать української літератури", "Українська національна революція в драмі Винниченка", "Микола Хвильовий", "Данте і Україна" та інші.

Частина цих праць були вже друквані українською мовою в наукових збірниках проф. Ю. Бойка, в двох томах "Вибраного", що вийшли в 1971-му та в 1974-му роках у Мюнхені і швидко стали бібліографічною рідкістю.

Сама тематика збірника "Геген ден штрэм" говорить, що автор має широкий діпазон знань і зацікавленість. Треба тільки радіти й вітати вихід з друку такої поважної праці, бо здобуток не лише автора книжки, а й нашої науки та літератури у світі.

Дм. ЧУБ

Василь СТУС

**
*

І не розмерз. І не відтерпнув. Ні.
З мордовських хуг — та в холод нещадимий.
Тримай тепло під ребрами сухими
На чужиніці, ой на чужині!
Сягни рукою — і не засягнеш
Ні краю всерозлук, ні муки краю.
Та серця, я, — мій Господи не маю
На свій талант. Це Ти мене береш,
немов шматок невироблений глини
і мисиш, мнеш, і пальцями всіма
формуєш образ, щоб не задарма
і ще один кавалок з України
сподобивсь тверді.

Знав я і терпіння!

І зиму знав — в колимську довгу пору.
І душу виробив — таку прозору,
що вже свою не одкидаю тінь.

(Грудень 1978)

В наступному числі читайте про книжку В. Стуса "Свіча в свічаді". Ред.

ОЛЬГА ЗІНОВІЯ ВАСИЛЬКІВ-ДАНИЛІВ

(1919-1978)

У жовтні цього року минає 60 років з дня народження і рік з дня смерті видатної культурно-громадської української діячки в повосній Польщі бл. п. Ольги Зіновії Васильків, зам. Данилів. Вона народилася 5-го жовтня 1919 року в Розвадові, Жидачівського повіту на Львівщині. Її батько, старшина української армії, не міг знайти праці в окупованій поляками Галичині й мусів виїхати в корішчу Польщу, де працював як юрист. У родині було трое дітей. Ольга була найстарша. Хоч жили серед польського моря, діти залишилися українцями.

Після смерті батька родина в 1935 році повернулася до Розвадоза. Ольга вчилася в учительському ліцеї у Львові й закінчила навчання перед вибухом Другої світової війни. В трагічних подіях після німецького відступу з Галичини втратила маму й молодшу сестру і була змушена шукати захисту на території Польщі. Ольга стала вчити в школах у Вроцлаві. Скоро її іменовано на візитатора шкіл у воєдівстві, а після якогось часу перенесено до Варшави, до централі Союзу польських учителів, на пост голови суспільно-педагогічного відділу.

На цих становищах вона набула великого досвіду й багато впливових знайомих. У 1956 році польська влада дозволила організувати суспільно-культурні товариства для національних меншин. Тоді постало також і Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ). Ользі запропоновано перейти туди на працю. І хоч перед нею була перспектива зробити кар'єру у польському шкільництві, хоч слово "українець" було тоді в Польщі рівнозначне з словом "бандит" — Ольга Васильків пропозицію прийняла. Вона працювала коротко інструктором, а згодом її обрано на генерального секретаря Головного правління УСКТ і на цьому пості вона працювала й переборювала неймовірні перешкоди аж до 1960 року.

Умови праці були просто трагічні. Українці із західних окраїн наших земель, переважно лемки, після виселення їх на понімецькі землі, опинилися у дуже скрутному положенні. Їм приділено знищені війною німецькі господарства без приватних для житла будинків, без знарядь праці й без живого інвентаря. Живими були лише картини страхіть, пережитих у часі боїв на Закерзонні.

В тій страшній ситуації наші лемки втратили всяку віру в українську справу, переважно відсахнувшись від неї, вважаючи її причиною свого нещастя і терпіння. Треба було переламати страх і недовір'я переселенців до тих, які пробували включити їх знову в українське організоване життя. Та віддана праця сл. п. Ольги Васильків і поміч свідоміших людей у терені допомогли переламати це недовір'я. УСКТ починало рости, збільшувалось членство, поставали окружні, позитивні та місцеві клітини Товариства.

Наші переселенці тужили за своєю Лемківщиною, вірили, що повернуться й не хотіли брати на нових місцях земельних приділів. Кращі понімецькі господарства влада давала полякам, які

Ольга Зіновія
Васильків-
Данилів

репатріювалися з СРСР, отже нашим людям залишилися б найгірші землі або вони мусили б йти до фабрик, де скоріше згубилися б. Ользі Васильків і її однодумцям пощастило переконати наших людей, щоб такі брали земельні приділи й вели господарку, бо масове повернення на Лемківщину було безвиглядне.

Другим важливим завданням було збереження серед українців у Польщі своєї національної ідентичності. Тому справа освіти й українського шкільництва набрала в УСКТ першорядної ваги. Скільки труду треба було вкласти Ользі Васильків і тереновому активові УСКТ, щоб у тих умовах переконати батьків про потребу записати своїх дітей до гуртків навчання української мови при державних школах!

Вквортці УСКТ зорганізувало понад 200 таких гуртків, але для них треба було вчителів української мови, яких не було. З ініціативи Ольги Васильків Головне правління УСКТ здобуло згоду польських партійних керівників на створення в Польщі українських гімназій і курсів української філології. І передусім завдяки енергії та досвідові Ольги Васильків — на протязі кількох місяців було зорганізовано дві гімназії (у Перемишлі і в Лігніці), курси української філології (у Щеціні і Бартошицях) та українські класи при кількох інших середніх школах.

Також на інших ділянках праці УСКТ вклад бл. п. Ольги Васильків був величезний, на жаль, не про все ще можна й доцільно писати. Все ж таки треба згадати, що коли УСКТ залишилось донині єдиною репрезентацією українців у Польщі, то це заслуга рішучої інтервенції Ольги Васильків проти інспірованих розбивацьких спроб.

Популярність і активність Ольги Васильків серед українців у Польщі виявилась її "головним гріхом". У 1960 році їй сказали, що "З вами нам не по дорозі". Її не переобрано на ген. секретаря УСКТ, а за якийсь час звільнено й з підрядної роботи. Ольга Васильків виїхала з Польщі, вийшла заміж за п. Теодора Даниліва й до кінця свого життя проживала в Англії. Померла в м. Редінг 15 жовтня 1978 р. Варшавське "Наше слово" подало коротку вістку про її смерть аж 18-го лютого ц.р.

М. Д.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

ВЛ. ПІВАН В. МЕЛЬНИК

ЗВІДОМЛЕННЯ ПРО ПЕРЕД- ПЛАТУ НА ПОЕМУ-РОМАН В. БАРКИ

Кураторія і Діловий комітет фонду для видання творів Василя Барки — одного з найбільших сучасних поетів Заходу — повідомляють, що до 28 вересня ц.р. на видання його поеми-роману "Свідок" надійшло на передплату і пожертви 6.372.00 дол., у тому 1.000 дол. від Патріарха Йосифа.

Комітет Фонду в Глен Спей, де живе Василь Барка, зібрав досі серед мешканців оселі 6.706.00 дол. і сподівається зібрати повну суму на видання одного з чотирьох томів "Свідка". Головою Комітету в Глен Спей є п. Данило Мох, касиром д-р Олекса Ничка.

Разом досі зібрано 13.078.00 дол.

Поіменні списки всіх передплатників і жертводавців будуть проголошені, видруковані і залучені до кожного тому "Свідка".

Усім жертводавцям і передплатникам складаємо щирі подяку.

У нашому зверненні, яке ми розіслали в червні ц.р. до української преси, громадських установ, церков та яке продовжуємо розсилати до окремих громадян, ми звернулися з проханням допомогти жертвами і передплатами видати найбільший твір Василя Барки — поему-роман "Свідок" — над яким поет працював понад 25 років. Ця поема-роман

11-го серпня 1979 р. в Нью Йорку, на 81 році життя, відійшов на вічний спокій інженер будівельник Іван Васильович Мельник.

Народився Іван Васильович в родині залізничника в селі Табурище на Херсонщині. Середньою освіту одержав у Кременчуцькому технікумі, а вищу в Харківському будівельному інституті (1934). Працював за фахом на Південній залізниці України.

З відступом німців з України спинився в Німеччині. По закінченню війни працював у технічних школах у таборах ДП вихованцем. Прибувши до Америки, працював за фахом у проєктних бюрох Пенсильванії та Нью-Йорку.

Весь час посилав пакунки дітям-засланцям.

Дружина Івана Васильовича,

Тетяна Анастолівна, померла після довгої хвороби після переселення до Америки.

Покійного похоронено біля могили Похорон відправив О. Сергій Кандзорявий-Пастухів.

Спить спокійно, Іване Васильовичу, хай Американська земля буде Вам легкою.

Друзі

КЛИМ ШЕВЧУК ВІДІЙШОВ У ВІЧНІСТЬ

Від імени рідних і друзів хочу покласти нев'янучий вінок на звізду могилу побратима св. п. Кліма Шевчука, який помер у Торонто 14-го червня 1979-го року. Вінок не з квітів, а з рідного слова, яке "не вмере, не загине" й повідомить про цю сумну подію знайомих, розкинутих по всьому світі.

Покійний народився 1914 року в селі Вовківці на Волині. Залишив у смутку дружину Валентину й синів — Володимира та Ігоря, яких виховав на свідомих синів України й допоміг їм з праці рук здобути високу університетську освіту.

Покійного Кліма Шевчука поховали в суботу з катедри св. Володимира на цвинтарі Йорк. Після трапези в церковній залі покійного згадували о. прот. Юрій Ференсів, п. Шкурко та близькі друзі по зброї пп. Авраменко, Олійник і Жук.

Від дружини й синів покійного Кліма Шевчука хочу подякувати всім, хто підтримав їх у тяжкому горі. Вічна пам'ять покійному, хай канадська земля буде йому легкою!

Друг Ф. Бойко

змальовує трагічні події на Україні впродовж двох воєн і, як усі твори Барки, відзначається великою оригінальністю форми і позначена християнською релігійністю. "Свідок" має 48 тисяч рядків, тобто чотири томи по 500 сторінок. Видання цьому твору це така коштовна річ, що воно може бути здійснене тільки пожертвами і передплатами. Наклад видання буде обмежений до числа передплатників.

Передплата на чотири томи свідка становить 80.00 дол. Пожертви можна відтягати від податку (# T:S:E: 03BL).

Кураторія Фонду:

Юрій Шевельов (голова)
Григорій Костюк, Юрій
Лавріненко, Юрій Луцький,
Ярослав Падох, Омелян Прицак,
Іван Фізер

Діловий комітет:

Людмила Волянська, Ніна
Ільницька, Ярослав Клим, Ольга
Кузьмович, Микола Лебедь,
Орест Слупчинський

Адреса на передплату і
пожертви:

Self Reliance N. Y.
The Svidok Publishing Fund
108 Second Ave.
New York, New York 10003, USA

Чеки виписувати на:

Self Reliance N. Y. Acct. # 8907
The Svidok Publishing Fund

**СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА РОЗБУДОВУ
В-ВА "НОВІ ДНІ"**

С. Криволап, Австралія	\$70.00
Я. Мигайчук, Парма, США	20.00
М. Андре, Бруклін, США (нев'янучий вінок на могилу сл. п. І. В. Мельника)	20.00
М. Грамяк, Філадельфія, США	16.45
М. Овсейко, Каліфорнія, США	12.00
А. В. Дзерович, Оттава, Канада	10.00
Пані В. Бакало, Бруклін, США	10.00
М. Кругляк, Едмонтон, Канада	5.00
О. Журивський, Вінніпег, Канада	5.00
Інж. С. Шологон, Дерган, США	5.00
В. Новак, Ватерльо, Канада	5.00
Л. Івасиків, Тандер Бей, Канада	5.00
Л. Кіріченко, Гамільтон, Канада	5.00
Ф. Вовкодав, Торонто, Канада	5.00
Г. Гавалешка, Вінніпег, Канада	5.00
М. Ходаченко, Торонто, Канада	5.00
А. Петрачко, Ст. Томас, Канада	5.00
Д-р А. Пашковська, Байон, США	5.00
Я. Кайдан, Севен Гіллс, США	5.00
Пані А. Сенко, Ярдвілл, США	5.00
І. Ткач, Гамільтон, Канада	5.00
С. Лавута, Торонто, Канада	5.00
В. Дворцовий, Австралія	3.20
С. Босий, Торонто, Канада	2.00
Я. Паковський, Філадельфія, США	2.00
І. Юзик, Парма, США	2.00

Разом \$242.65

Яків Возняк, Франція (фран. франки) 50.00

**ПОЖЕРТВИ НА ЮВІЛЕЙНИЙ ФОНД
НОВИХ ДНІВ"**

М. Громницький, Сан Франціско, США	\$30.00
Пані Е. Літвінов, Торонто, Канада	30.00
П. Кравчук, Макріс Рокс, США	30.00
Ф. Тетяничко, Бельгія	33.37

Разом \$123.37

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ПРИЄДНАЛИ:

Л. Царик, Савт Велес, США	6
О. Тарнавський, Торонто, Канада	2
Проф. Д. В. Кислиця, Оттава, Канада	1

ПЕРЕДПЛАТА ДЛЯ НОВИХ ЧИТАЧІВ:

Пані Т. Калініченко, Аргентина	1
А. Кулик, Торонто, Канада	1

Спасибі всім за допомогу.

Редакція і Адміністрація "Н. Д."

**ПЕРЕДПЛАТА "НОВИХ ДНІВ"
ВІД 1-ГО СІЧНЯ 1980 РОКУ БУДЕ
12 ДОЛ. РІЧНО**

Повідомляємо всіх передплатників і читачів, що через загальний зріст коштів передплата "Нових днів" від першого січня 1980 р. підвищується до 12.00 дол. річно. Ціна окремого числа буде \$1.25. До кінця цього року передплату можна вплачувати по теперішній ціні.

Вид-во "Нові дні"

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

У статті "Два правописи" у вересневому числі "Нових днів" останнє речення треба читати так: "Вони виявляють, якого високого ступеня розвитку досягнула наша мова, які широкі її можливості і як досконало можна висловлювати нею тонкощі мислі".

В оповіданні М. Вукаса "Пан Ващек" останнє речення на стор. 5-й треба читати: "Того **хруня** давно треба було провчити".

Ну й, очевидно, в заголовку статті Віталія Бендера треба змінити слово "епохія" на "епоха". Помилки, які не аж так "лізуть в очі", не виправляємо, бо їх забагато.

Шановних авторів і читачів просимо вибачення. Робимо все можливе, щоб вишколити нових коректорів. — **Редакція**

НАДІСЛАНІ НОВІ ВИДАННЯ

Алла Цівчинська. СНІЖИНКИ В ХУРТОВИНІ; повість. Нью-Йорк, накладом автора, 1979. 55 стор.

Євген Плужник. ТРИ ЗБІРКИ. Обкладинка роботи Мирона Левицького. Мюнхен, Інститут Літератури ім. Михайла Ореста, 1979. 257 стор., портр.

Інж. Осип Сецінський. ЯСНІЄ І ЗОВЕ ВЕЛИКА МЕТА; спомини, доповіді, статті, промови та ін. Зібрала Марія Сецінська. Вступне слово інж. Михайла Цибульського. Торонто, Вид-во "Євшан-зілля", 1978. 244 стор. ілюстр. Ціна \$10.00.

Іван Кмета-Ічнявський. РІК ДВОТИСЯЧНИЙ; поема. Обкл. Валеріяна Копаня. Торонто, накладом Християнського Вид-ва "Дорога Правди", 1979. 32 стор.

Любомир Забіренко. З РЕАЛЬНОГО СВІТУ; оповідання. Морріс Плейс, Вид-во "Кирило-Методіївського Братства", 1979. 168 стор., ілюстр.

Павло Маляр. КНИЖКА ПРО ТЕ, ЯК ЖИВУТЬ ЛЕГЕНДИ; новелі. Накладом автора, 1978. 102 стор., портр. Ціна з пересилкою 7 ам. дол.

Василь Гришко. — УКРАЇНСЬКИЙ "ТОЛОКОСТ"; 1933. Нью-Йорк-Торонто, ДОБРУС-СУЖЕРО, 1978, 128 стор.

POSTAGE PAID AT TORONTO
Second Class Mail Registration
Number 1668
if not delivered please return to:
NOWI DNI
Box 126, Postal Station "N"
Toronto, Ont., Canada M8V 3S4

УКРАЇНСЬКА КНИГА ТОРОНТО НОВА ЛІТЕРАТУРА, ЩОЙНО ОДЕРЖАНА З УКРАЇНИ

Гонтар Т. НАРОДНЕ ХАРЧУВАННЯ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ. "Наукова Думка", Київ 1979, стор. 131.	\$ 4.25
ДАРИ ЛІСІВ. "Урожай", Київ 1979, стор. 421. ↓ ↗	7.95
Доломан Є. НА БЕЗІМЕННІЙ ВИСОТІ. Трилогія. ВИПРОБОВУВАННЯ ВІРНОСТІ. Роман. "Дніпро", Київ 1979, стор. 590.	6.95
Жур П. ЛИТО ПЕРШЕ. З хроніки життя і творчості Т. Шевченка. "Дніпро", Київ, 1979, стор. 245.	3.45
Крашевський Ю. ПОВІСТІ. Переклад з польської. "Дніпро", Київ 1979, стор. 424. Книга містить повісті "Уляна", "Історія Савки", "Остап Бондарчук", "Ярина", "Історія кілка в плоті".	5.95
НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ УКРАЇНИ. Збірник наукових праць. "Наукова Думка", Київ, 1979, стор. 98.	2.65
Передрієнко В. ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ 18 СТ. НА НАРОДНІЙ ОСНОВІ. "Наукова Думка", Київ 1979, стор. 140.	3.15
Русанівський В. УКРАЇНСЬКА МОВА. Для середньої школи. "Рад. школа", Київ 1979, стор. 238.	3.50
Сидорович С. ХУДОЖНЯ ТКАНИНА ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УРСР. "Наукова Думка", Київ, 1979, стор. 153. Книга містить історичний огляд розвитку народного ткацтва, техніку виготовлення народних художніх тканин, орнамент українських народних тканин. Подано кольорові і чорно-білі фотографії різних тканин.	9.95
СЛОВОВІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ. "Наукова Думка", Київ 1979, стор. 402.	9.50
Томан Й. СОКРАТ. Роман. Переклад з чеської. "Дніпро", Київ 1979, стор. 508.	9.50
УКРАЇНКА ЛЕСЯ. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях. АЛЬБОМ. "Рад. школа", Київ 1979, стор. 275.	10.50
Ющук І. УКРАЇНСЬКА МОВА. "Вища школа", Київ 1979, стор. 336.	2.65

УВАГА! При замовленні для Онтаріо додавайте 7% сейлес текс.
Покупець оплачує поштові витрати. Поштова сплата за 1—2 пластинки — \$2.00,
за 3—4 пластинки — \$2.50.

ПИШІТЬ ЗА СПИСКАМИ КНИЖОК!

- УВАГА! Поштові витрати за пересилку книжок оплачує покупець.
- До кожної замовленої книжки треба додати 50¢ на поштову оплату. У замовленні слід подавати ім'я і прізвище автора та назву книжки.

UKRAINSKA KNYHA

1162 Dundas Street West, Toronto, Ontario M6J 1X4, Canada
Tel.: 532-8928